ВСЕУКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

ЗАПИСКИ

ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ.

За редагуванням Голови Відділу
акад. Агатангела КРИМСЬКОГО

Кн. IV (1924)

У КИЇВІ
З друкарні Всеукраїнської Академії Наук.
1924

ВСЕУКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК.

ЗАПИСКИ
ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ.

За головним редагуванням Голови Відділу
акад. Агатангела КРИМСЬКОГО.

Книга IV.
(1923).

КИЇВ.
Друкарня Всеукраїнської Академії Наук.
1923.

Дозволяється випустити в світ
Неодмінний Секретар Академії *акад. Аг. Кримський.*

Друковано 1200 примірників.
Зам. 597.

Українська пісня в старовинному російському співаннику [1]).

I.

Друга половина XVII і початок XVIII віку це була доба, коли вплив української літератури на московську міцно почувався. Чимало вкраїнців із Київа й инших українських осередків приносять до Москви свої знання, пам'ятки свого письменства, і вже тут на новому ґрунті повстають мистецькі та наукові витвори, в перші часи з традиціями рідного їм українського письменства сильно звязані.

За останні десятиріччя для освітлення цих впливів багато зроблено в працях А. Соболевського, Л. Майкова, В. Перетца, М. Сперанського й инших [2]). Було з'ясовано між иншим й велику ролю українського віршу в розвитку московської свіцької поезії: багато з його настроїв і фразеології перейшло до московського письменства, якому ще бракувало мотивів кохання.

Українські вірші перейшли до Москви ще напочатку XVII століття і знайшли тут вони для себе гарно підготовлений ґрунт: тоді-бо широко вже було розвинуто в Москві мистецтво віршування [3]). В дальшому своїому розвитку ції вірші про кохання користувалися тим матеріялом, що повсякчас приходив із України, особливо в ті часи, коли приплив до Москви українського елементу збільшувався.

До наших часів зберіглося багато рукописних збірників XVII—XVIII в., що дають нам поняття про ту поезію, яку привозили з собою на північ українці. Псальми та канти, далі перші боязкі спроби лірики кохання, легенькі співи-фабльо — отакий був цей літературний матеріял, вправи числен-

---

[1]) Стаття ця окремими частинами була зачитана в Етногр. Секції Київського Наукового Товариства (1921) та Етнографічно-фольклорній Комісії при Всеукраїнській Академії Наук (1923).

[2]) Див. новітню працю *Н. П. Попова*, Къ вопросу о появленіи вирши въ сѣверновеликорусской письменности — Изв. Отд. русск. яз. и слов. А. Н., т. XXII (1917, № 2),1-17.

[3]) Ibidem, стор. 15-16.

них авторів, що в рямках самої духовної поезії втриматися не могли[1]). Тому недурно Варлаам Лащевський жаліється в своїй трагедокомедії, що

Елико кощунствуютъ кощуны безстудны,
Гдѣ канты слагаютъ; где комплименты блудны[2]).

Без сумніву, світський матеріял цих співанників особливо приваблював до себе нового московського читача. „Когда въ московскомъ обществѣ конца XVII вѣка, — пише акад. В. М. Перетц — съ ослабленіемъ аскетическихъ идеаловъ обнаружилось «обмирщеніе»; когда любовь перестала казаться чѣмъ-то зазорнымъ, или бѣсовскимъ навожденіемъ, а потребовала новыхъ формъ выраженія — первыми явились вирши и пѣсни малороссовъ, прибывавшихъ въ Москву то въ видѣ учителей, то въ видѣ учениковъ, пѣвчихъ, бандуристовъ, забавниковъ и потѣшниковъ. Малорусская поэзія, уже успѣвшая къ тому времени усвоить себѣ галантную любовную фразеологію тогдашней западно-европейской и не отставшей отъ нея польской поэзіи, послужила первымъ вождемъ нарождавшихся русскихъ лирическихъ поэтовъ, важнымъ звеномъ, связавшимъ новую русскую лирику съ польской и западно-европейской въ одну цѣпь непрерывающегося литературнаго развитія“[3]).

Ця поезія поширювалася не тільки через співанники. Мабуть ще більше значіння для популяризації української пісні мала жива усна традиція. Річ у тому, що чимало українців — учителів, співаків, бандуристів ішло невпинно з півдня на північ і наприкінці XVII, і на початку, і в середині XVIII віків[4]).

Збірки українських пісень дуже легко акліматизовувалися в новому оточенню. Їх переписують, перероблюючи помалу на московський зразок, перекладаючи і озмислюючи незрозумілі речення. Тії надписи, що

[1]) Чимало таких збірок описав *В. М. Перетц* у додатку до 1-го тому своїх „Изслѣдованій и матеріяловъ“ (Спб. 1900, 5-133, 166-192). Багацько свіньких та спеціяльно народніх пісень є в тих збірках, що про них пишуть *Д. Нейманъ*, Малорусскій пѣсенникъ XVIII в. (Кіев. Стар. 1884, V, 153-158) та *М. Грушевський*, Співанник з початку XVIII в. (Зап. Н. Т. ім. Ш. 1897, т. XV, XVII,1-98). В них окрім набожних пісень, які сходять здебільшого до Богогласників, уміщено багато й народніх — українських, польських та московських. Див. також рукопис Ніжинського Інституту № 180 — *М. Сперанскій*, Рукописные сборники библіотеки Истор.-Фил. Инст. кн. Безбородко въ Нѣжинѣ. Пріобрѣтенія 1904—1905 г. г. Н. 1905, 35-37.

[2]) Цитую за Перетцом, op. cit., 264.

[3]) „Новыя данныя для исторіи старинной украинской лирики“ — Изв. Отд. русск. яз. и слов. А. Н., 19 7, I, 14; див. також Изсл., I, 206, 239.

[4]) *В. Перетцъ*, Малорусскія вирши и пѣсни въ записяхъ XVII-XVIII в. — Изв. Отд. русск. яз. и слов. А. Н., 1899, IV, 1240, 1246, 1248, також Изсл. I, 196—197, 207—211. Про українських бандуристів у Петербурзі див. у *Д. Ревуцького*, Українські думи та пісні історичні. К. 1919. стор. 37, далі *В. Г.*, Придворный бандуристъ въ бѣгахъ — К. Ст. 1888, I, док. 21-23 та *А. М.*, Какъ началось знакомство великороссовъ съ поэзіей малорусской — К. Ст. 1886, VII, 761-763. Див. також *П. Симони* — Труды XII Арх. Съѣзда, 466-467.

трапляються часто в співанниках, дають нам поняття про їх власників та читачів. Головним чином од бурсаків, студентів і осіб духовницького стану переходять вони в широкі верстви до незначних службовців і навіть до селян[1]).

Збірники поволі одриваються од свого українського ґрунту. Постійне переписування зміцнює московський елемент у мові. Ба що більше: підо впливом української поезії розвивається московська лірика кохання, і зразки її, разом з народніми піснями, заносяться до тих-таки збірників[2]). Тому, що далі до кінця XVIII віку, то що-раз частіше трапляються збірки московського змісту, а український елемент у них обмежується або небогатьома народніми піснями[3]), або переробками їх на московський зразок[4]), або деякими українізмами в мові[5]). Збірки роблять таке враження, що їх стиль і зміст уже остаточно озмислено на новому ґрунті, де назустріч українському впливові з'явилися вже й самобутні змагання[6]).

Ці рукописні збірники жили головним чином між читачами середніх верстов людности, що не знали певної освіти і мали ще тісні звязки з традиціями народньої словесности. Література друкована, твори Ломоносова і Сумарокова та инших письменників слабко й мляво проходять у ці верстви. Але зріст друку та поширення цих верстов середніх читачів викликало пристосовані до їх інтересів друковані книжки, та вони, пише ак. М. Сперанський: „выражаясь обще, повторяютъ рукописные сборники начала XVIII в. съ добавленіемъ того изъ верхней литературы, что по плечу среднему читателю“[7]). Зокрема, вже наприкінці 70-х років XVIII-го століття виникають друковані збірки пісень, які зберігають органічний звязок із старими рукописними

---

[1]) *В. Перетцъ*, Изсл. I, 305-306.

[2]) Насправжки, тут не доводиться говорити про чисті зразки того чи инакшого жанру. (*В. Варенцов*) зазначує, що любовні пісні та романси, подібні до Сумароковських, заповнюють літературу і своїм впливом часто псують просту народню пісню (*В. В.*, О рукописныхъ сборникахъ стихотвореній конца XVIII ст. — Библ. Зап. 1859. II, 334).

[3]) Див. вже згадані збірки, про які пише акад. *Перетц* вище, стор. 149 п. 1.

[4]) *А. Н. Пыпинъ*, Народные стихи и пѣсни (Извлеченія изъ рукописей) — Отеч. Зап. 1858, № 1, стор. 311, 315-317.

[5]) Див. збірники, які описав *А. Бычковъ*, Свѣдѣнія о рукописяхъ Имп. П. Библ., содержащихъ въ себѣ между прочими народ. пѣсни — Труды IV Археол. Съѣзда. Каз. 1891. II, 164 та сл; зб. 1 та 2.

[6]) Цікавий зразок зшитку з народніми піснями та елементарними наслідуваннями українських пітучних віршів описує *Н. Петровскій*, Рукописный пѣсенникъ XVIII в. — Изв. Отд. русск. яз. и сл. А. Н. 1907, № 1, 239-294. Поруч з цим ішов, але менш помітно, і протилежний вплив — од Москви на Україну. Див. *Ю. А. Яворскій*, Великорусскія пѣсни въ старинныхъ карпато-русскихъ записяхъ — Изв. Отд. . . . . 1912, № 1, 106-117.

[7]) *М. Сперанскій*, Малорусская пѣсня въ старинныхъ русскихъ печатныхъ пѣсенникахъ — „Этнографич. Обозрѣніе“, т. 91-92, 1909, № 2-3; окр. одбитка, стор. 3. Пор. *Перетцъ*, Изслѣдованія... 260.

зшитками[1]). Кількість їх — навіть коли рахувати тільки тії, що дійшли до наших часів, — чимала. У дійсності не всі співанники знають українську пісню[2]); по декотрих тільки збірниках серед пісень „любовныхъ", „простонародныхъ", „цыганскихъ" ми знаходимо й „пѣсни малороссійскія", що творять звичайно окремий розділ збірника. Таким чином, українську пісню по цих збірниках визнано тільки за окремий жанр поміж російськими піснями, може остільки своєрідний, як і пісні циганські, наприклад. Національної особливости цієї пісні ще не було відчуто.

Український пісенний матеріял із рукописних та друкованих збірників ще не було обраховано та зведено. Початок цієї студії зроблено в невеликій, але дуже коштовній статті акад. М. Сперанського „Малорусская пѣсня въ старинныхъ русскихъ печатныхъ пѣсенникахъ"; ми маємо в ній загальну характеристику української пісні в російських співанниках 1779—1827 років і — що найголовніше — перелік окремих українських пісень та тих збірників, до яких вони ввійшли.

Всього акад. М. Сперанський нараховує 72 пісні в 32 збірниках. Порівнюючи з російським матеріялом, українських пісень небагато — од 20 до 40 на збірку, тоб-то біля 5-10 % загальної кількости.

Український матеріял рідко вміщується поодинці між російськими піснями та романсами; частіше пісні ці друкуються вкупі, а иноді вони мають собі й окремий заголовок. Повторюючись по різних співанниках, ці пісні не однаково популярні; деякі зустрічаються тільки один раз, инші — частіш (до 10-20), як наприклад: „На бережку у ставка", „Да їхав же козаченько із України", „Ах під вишнею, під черешнею", „Послала мене мати зеленого жита жати", „Засвистали козаченьки в похід з полуночи..." та инші.

Українські пісні з цих збірок мало не виключно ліричні, дуже часто про кохання; рідко — жартливі. «Это и понятно — каже акад. М. Сперанський — это так соотвѣтствовало вкусу XVIII—XIX в.в. къ народной пѣснѣ, примѣнявшихъ мѣрку нѣжнаго, жестокаго романса — чувствительную струю, разливавшуюся и въ остальной литературѣ»[3]).

---

[1]) Про звязок друкованих співанників з рукописними див. *Безсоновъ*, Пѣсни, собранныя И. Кирѣевскимъ, VII, 80; *Майковъ*, О старинныхъ рукописныхъ сборникахъ народныхъ пѣсенъ и былинъ — Ж. М. Н. Пр. 1880, XI, 199; *В. Перетцъ*, Изслѣдованія... I, 292, 424 425, та ще — Изв. Отд. . . . ., А. Н. 1903. I, 81-82.

[2]) М. Сперанський знайшов укр. пісні в 32 із відомих йому 80 співанників (повторення видань не рахуються); одб. стор. 9.

[3]) Одб. стор. 13. Порівн. у акад. *Перетца*: «Къ началу XVIII вѣка и затѣмъ далѣе все болѣе возрастаетъ количество записей любовныхъ пѣсень и къ концу этого столѣтія образуется какъ бы опредѣленный кругъ любимыхъ произведеній этого рода, который съ ничтожными варіаціями вносится въ великорусскіе пѣсенники, сначала рукописные, а потомъ и печатные» — Изв.... 1903, I. 82.

Такий вигляд має українська пісня в старому російському співаннику. На протязі лише 26 сторінок акад. Сперанський дає цілий програм для майбутніх розвідок у цій царині. Але й ця стаття — вона все-ж-таки має в собі прогалини, навіть з боку бібліографії, хоч на неї автор і звертав свою найбільшу увагу (що-правда, він і сам передбачав можливість таких прогалин). Це й не дивниця — і новина теми і труднощі розшукування самих співанників, хаос у бібліографії — все це робить зрозумілими такі хиби [1]).

Проте, цікаво було-б докладно обрахувати весь той репертуар українських пісень, що вживалися поміж російською публикою в XVIII в. Найперше, ці пісні — навіть і в тих записах, що мають у собі чимало помилок — вони являють собою етнографічну вартість. Наявність пісні в збірнику, який датується певним роком, свідчить про те, що вона біля цих часів жила в усній традиції. Далі, матеріял відомих мені співанників, дає иноді нові варіянти пісень, а иноді і такі тексти, що їх не було ще в друкованій літературі співанників (старих, оскільки про це можна казати на підставі покажчиків М. Сперанського, та новітніх — лубочних виданнях), ні в етнографічних збірках [2]).

Свого часу ці українські пісні відограли велику ролю в ознайомленні Росії з Україною. Вміщені між російськими, українські пісні нагадували про Україну, як щось своєрідне та оригінальне. Дуже можливо, що для деяких письменників — наприклад, для Шаховського — вони були джерелом для переробки та стилізації. Одним словом, вони, хоч і тонкою ниткою, але підтримували українську традицію в російському письменстві, аж доки вона, підтримана відродженим українським письменством, почала яскраво і голосно бреніти в творчості Гоголя.

Виходячи з отаких міркувань, ця стаття має на меті зробити деякі доповнення до зібраного акад. М. Сперанським матеріялу. Мені пощастило познайомитися з двома дуже рідкими взагалі — в Київі їх майже зовсім нема — російськими співанниками з початку XIX віку; в них обох поруч з російськими уміщено й українські пісні; обидва вони не ввійшли до складеного акад. Сперанським покажчика. Маючи на увазі, що шановний учений користувався книгозбірнями Петербургу та Москви і проте не зазначив цих співанників — можна гадати, що там їх не було, що вони з'являються ніби-то уніками.

---

[1]) Зазначу до речи: *П. Житецький* згадує «Собраніе разныхъ пѣсенъ». М. 1783 — 1788, про яке нічого не каже акад. М. Сперанський, хоч у цьому збірнику есть принаймні 1 українська пісня (див. далі № 298) — Энеида Котляревскаго въ связи съ обзоромъ предыдущей украинской литературы. К. 1900, 125.

[2]) Всі найвідоміші збірники я попереглядав, але цим, розуміється, не вичерпується весь друкований матеріял пісень.

З огляду на це, я вважав за потрібне опублікувати з них тексти українських пісень і зробити бібліографічні вказівки що-до варіянтів. Я мав на меті вичерпати записи трьох родів: 1) відомі мені старі рукописні і друковані співанники[1]), 2) новітні лубочні співанники[2]), що находяться в звязку з старими, 3) етнографічні записи, починаючи з Цертелева і до останніх

[1]) Тут я користувався майже виключно тим матеріялом, шо його зібрали акад. М. Сперанський та акад. В. Перетц.

[2]) Українські лубочні співанники ще не досить досліджено. Багато їх зарегістрував *Б. Грінченко* (Литература украинского фольклора. Черн. 1902). Спеціяльно про них написано статті *В. Данилова:* «Украинскіе лубочные пѣсенники» — Кіев. Стар. 1905, VI, библ., 213—228; «Додатки до огляду українських співанників та малюнків» — Україна, 1907, III, 390—393; Малорусская народная поэзія въ старыхъ и новыхъ лубочныхъ пѣсенникахъ — Рус. Фил. Вѣстникъ, 1910, III—IV, 232—242. Вважаючи за необхідне зазначити, в яких з відомих мені співанників (в 36 із 51, які я переглянув) я знайшов паралелі до тих пісень, що я друкую, я не даватиму повного переліку, обмежившись лише зазначенням №№ з покажчиків Грінченка та В. Данилова (К. Ст.). В додаток до цих покажчиків даю список тих співанників, що не були відомі обом цим дослідникам. Треба зазначити, що В. Данилов описує тільки 18 співанників 1875—1907 р.р. Це число далеке од справжньої кількости цих видань, як і той матеріял, який я міг скористувати.

В примітках до окремих пісень я покликаюсь і на лубочні співанники; тому в переліку, який я подаю нище, я позначую кожний лубочний співанник умовною літерою. *Грінченко:* № 293 (2 вид., 1898 р. — C), № 643 (Щ), № 821 (R), № 867 (2 вид. 1887—L), № 893 (A), № 971 (Q), № 1053 (Z), № 1097 (X), № 1107 (Вв), № 1107 (вид. 1895 р.—B), № 1126 (Вр), № 1159 (Б), № 1349 (F), № 1404 (U), № 1495 (T), № 1604 (вид. 1903 — Г), № 1609 (P), № 1657 (E), № 1828 (вид. 1900 р.—H); *Данилов* № 7 (Ов). Далі подаю заголовки в хронологічному порядку. Не маючи на меті дати точного бібліографічного опису (це тема окремої, досить складної, праці), я подаю лише найголовніше в заголовку (виключаючи особливо цікаві видання). Майже всі збірники є в бібліотеці ім. Б. та М. Грінченків при Укр. А. Н.; два — в зібранні Д. М. Щербаківського: 1) Русскіе народные пѣсни для охочихъ молодцовъ и красавицъ. Собралъ Юліанъ Климовъ. Львъ. 1871 (Кл.). 2) Як за гаєм. Собраніе малороссійскихъ думъ и пѣсенъ, историческихъ, козацкихъ, чумацкихъ, бурлацкихъ... въ двухъ частяхъ. Собралъ И. К. Кондратьевъ. Москва. Изд. Губанова, 1899 (D). 3) Боломуты. Збірникъ писень малороссійскихъ та украинскихъ... Зибравъ Е. Самойло. Изд. Сазонова. М. 1901 (П). 4) Гречаныки. Собраніе малороссійскихъ пѣсенъ въ трехъ частяхъ. М. Изд. Сазонова. 1901. (S). 5) Чумакъ... М. Изд. Сазонова. 1901. (Ж). 6) Украинськи письни... Друга сотня. Зибравъ Андрій Конощенко... Одесса, Фесенко. 1902 (G). 7) Те-ж... Третя сотня. Видавництво «Вік» (Ї). 8) Ой у лузи тай при берези... зибравъ И. Овчинниковъ. Кіевъ, Губановъ. 1903 (Ов[3]). 9) Кобзарь.. Составилъ Нищенко. М. 1904 (К). 10) Трыста найкращыхъ украинськихъ писень. Коштомъ книгарни «К. Старина». К. 1904 (Л). 11) Гопъ, моп гречаныкы. Новѣйшій малороссійскій пѣсенникъ. Собралъ Грыцько Мудрый. К. Губановъ, 1906 (М) — власність Д. М. Щербаківського. 12) Закувала та сыва зозуля... Зибравъ И. Овчинниковъ. К. Губановъ. 1906 (Ов[6]). 13) Черевычкы... Составилъ Кукель. М. Сытинъ, 1906 (О). 14) Козацька розвага. А. Пивень. Малороссійскій дивертисментъ для сцены и дома. М. Сытинъ. 1907 (Пв). 15) Титяна чорнобровка... Сборникъ малороссійскихъ пѣсенъ. Составилъ Н. Павлюкъ. М. Сытинъ, 1911 — власність Д. М. Щербаківського (N). 16) Въ кинци гребли шумлять вербы... Зибравъ И. Ф. Овчинниковъ. Кіевъ, Губановъ, 19 4 (Ов[14]).

публікацій наших часів [1]). Перші дві групи співанників свідчать про життєздатність пісні в усній традиції тих верстов, де оберталися ці співанники [2]). Етнографічні збірки дозволяють говорити про сталість пісні в усній традиції за найближчих до нас часів.

Таким чином, той матеріял, який я подаю в коментаріях, — це зведення вказівок на варіянти, що дасть майбутньому дослідникові можливість шукати

---

[1]) Із етнографічних записів (сюди я зараховую всі збірники, надруковані з більшменш певними науковими завданнями, оскільки про це можна казати відносно перших часів української етнографії), я використував отакі: (зазначую тільки ті, які мають паралелі до наших пісень): *Цертелева* (Грінч. № 2, 21), *Русалку Дністрову* (№ 37), *Максимовича* (№ 27, 55), *Wacława z Oleska* (№ 44), *Лукашевича* (№ 77), *Żegot'u Pauli* (№ 99, 100), *Метлинського* (№ 215), *Гацука* (№ 246), *Баліної* (№ 368), *Лавренка* (№ 392), *Гулака-Артемовського* (№ 501, 1487), *Чубинського* (№ 594), *Руденка* (№ 638), *Лоначевського* (№ 639), *Головацького* (№ 721), *Kolberga* (№ 822), *Радченка* (№ 1063), *Дикарева* (№ 1198), *Новицького* (№ 1375), *Грінченка* (№ 1588), *Лисенка* (№ 1154, 1661, 1839), *Харьковскій Сборникъ* (№ 1382, 1534), *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* t. VII, VIII (№ 817, 842). Із новітніх: Матеріалы для изученія Кубанскаго казачьего, войска. Пѣсни кубанскихъ и терскихъ козаковъ, собранные *Н. Бигдаемъ*. Вып. I—IX. — *Мих. Врабель*, Угро-русскі народні співанки. Будапешт. 1900, т. I. — Малорусскіе и бѣлорусскіе пѣсни, собранные *Н. Сокальскимъ*. 1903. — *В. Даниловъ*, Пѣсни с. Андреевки Нѣжинского уѣзда. Сборн. Ист.-Фил. Инст. в Нѣж. К. 1904, т. V.—Малорусскія народныя пѣсни, собранныя в 1878—1905 г.г. *Д. Эварницкимъ*. Екатеринославъ. 1906. — Народні українські пісні в Київщині. Записав голос і слова *П. Демуцький*. К. 1907. Вып. I. — *Гнѣдичъ*, Матеріалы по народной словесности Полтавской губерніи. Вып. II, ч. 1 и 2 Полт. 1915. — *В. Щепотьевъ*, Народныя пѣсни, записанныя въ Полтавской губерніи. Изд. Полт. Губ. Учен. Арх. Ком. 1915. — Українські Народні Мелодії. Зібрав *Климент Квітка*. УНТ. в Київі. Етнографічний Збірник, т. II. К. „Слово" 1922. Окрім того, я переглянув збірники білоруських пісень: *Шейнъ*, Бѣлорусскія пѣсни — Записки Рус. Геогр. Общ. т. V. Спб. 1873. — *Його-же:* Матеріалы для изученія быта и языка русского населенія Сѣверо-Западнаго Края, т. I. Спб. 1887 Сборн. Отд. р. яз. и слов. т. XLI. — *Романовъ*, Бѣлорусскій сборникъ, т. I. Губернія Могилевская; Вып. 2. К. 1886. — *Булгаковскій*, Пинчуки — Зап. Р. Г. О. ХШ, № 3. Спб. 1890.—*Довнаръ-Запольскій*, Пѣсни пинчуковъ. К. 1895. — *И. Бессараба*, Матеріалы для этнографіи Сѣдлецкой губерніи. Спб. 1903 — Сборн. Отд. р. яз. и сл. т. LXXV; № 7. — *Розенфельдъ*, Бѣлорусскія народныя пѣсни. Спб. 1904 — Сбор. Отд р. яз. и сл., т. LXXVII. № 3.— *С. Малевичъ*, Бѣлорусскія пѣсни. Спб. 1907 — Сбор. Отд. р. яз. и сл. LXXXII, № 5. — *Бычко-Машко*, Сборникъ народныхъ пѣсенъ, записанныхъ въ поселкѣ Калюга-Комарно... Кобринскаго уѣзда, Гродненской губерніи. Спб. 1911 — Сбор. Отд. р. яз. и сл. LXXXIX, № 4. — Великоруські: *Сахаровъ*, Сказанія русскаго народа. Спб. 1841, т. II. — Русскія народныя пѣсни, записанныя въ г. Казани. Этнографическіе матеріалы, собранные *М. В. Овсянниковымъ*. Каз. 1886. — *А. Соболевскій*, Великорусскія народныя пѣсни, т. I—VII.

[2]) Зазначу, між иншим, що терміну «пісня» вживаю умовно: не тільки як п'єсу, призначену для співу, але й для читання. Провести точнішу межу не можливо: складачі збірників вносили до них матеріял не тільки «съ голоса»; тому, поруч з українськими народніми піснями, зустрічаються в збірках і вірші, які, можна гадати, ніколи не співалися.

основне зерно пісні («пісенного архитипу», коли так можна сказати), і ті варіації, в формі яких вона існувала і існує в різні часи і по різних місцях.

Подаючи до друку цю працю, я не вважаю її за щось, що давало-б можливість для широких і вичерпуючих узагальнень. Вона є тільки спроба тієї повної та складної роботи, яка стоїть на черзі: зведення старих та нових українських пісень, подібно до того, як це зробив що-до пісень великоруських акад. А. Соболевський.

II.

Перше доповнення, яке треба зробити до зібраного акад. Сперанським матеріялу, — це пісні IV частини: «Собранія русскихъ пѣсенъ съ нотами», яка вийшла в Петербурзі р. 1795. Перша частина цього «Собранія» мала три видання (1776, 1782, 1796), II—IV частини не перевидавалися [1]). Перші три частини зберіглися в російських книгозбірнях в кількості од 1 до 4 примірників [2]). Четвертої частини досі не розшукано. П. Симоні знав про існування одного примірника (власність М. Максимовича, перейшла до книгозбірні В. П. Науменка), але його ще не знайдено. Другий примірник був у П. Безсонова, але під той час, коли з'явилася праця П. Симоні, він був опечатаний судовою владою, разом з иншим майном Безсонова [3]).

Проте, саме ця IV частина являє особливий інтерес. Родом з Харківщини, В. Ф. Трутовський, конче мусів звернути увагу на прихильність до українських пісень відомого кн. Потьомкіна. Через те Трутовський не міг обмежитися трьома піснями, що їх було вміщено в III-ій частині збірки [4]). Ще акад. В. Перетц [5]) висловив був здогад, що в IV-ій частині були головним чином українські пісні. Дослідник «Собранія», П. Симоні, поділяючи цю думку, гадає навіть, що IV-а частина складалася можливо з українських пісень. Підставою для таких висновків було для нього повідомлення Безсонова [6]), що «Трутовскій оставилъ намъ въ нотахъ нѣ-

[1]) II ч.—1778; III—1779; IV—1795. *П. Симони*, Камеръ-гуслистъ В. Ф. Трутовскій и изданный имъ первый русскій нотный пѣсенникъ — Труды XII Археологическаго Съѣзда въ Харьковѣ. М. 1905, стор. 474—477. Пор. *Сопиковъ* № 10980 С.

[2]) ib. 474—477.

[3]) ib. 483, пр. 1.

[4]) Ой гай гай гай гай зелененькій,
Тимъ я тебе полюбила,
Що ты молоденькій — III, 17 (№ 15).
Ой коли я Прудыуса любила, любила . . . . III, 18 (№ 16).
Ой кряче, кряче да чорненькій воронъ . . . . III, 16 (№ 14) — ib 483.

[5]) Изслѣдованія I, 294.

[6]) Пѣсни собранныя *П. Кирѣевскимъ*. Изданы Об. Люб. Рос. Сл. подъ ред. и съ доп. П. Безсонова. М. 1874, X, 281.

сколько любимѣйшихъ пѣсень князя Потемкина». Далі, як найулюбленіші пісні Потьомкіна Безсонов називає 21 пісню і між иншим ті 3, які ми бачили в 3-ій частині «Собранія» Трутовського. Все це й примушує Симоні припустити, що Безсонов знайшов ті пісні, які він подає за улюблені Потьомкіним, у зібранні Трутовського [1]).

До цього можна додати ще деякі уваги.

Відомий російський бібліограф С. А. Соболевський, який р. 1860 бачив IV частину «Собранія», на своїому примірнику II частини зазначив: «Реестръ пѣснямъ, четвертой части (оныхъ 20) . . . . . на страницахъ же 22-ой, 23-ой и 24-ой . . . . . ноты съ подписанными между ими словами пѣсни: на бережку у ставка» [2]). А в тому реєстрі «любимѣйшихъ пѣсень», якого надруковано у Безсонова, пісня «на бережку у ставка» займає останнє — 17 місце і, як рахуватися з тим оглавом, що його надруковано у Симоні, то їй і належать приблизно 22—24 сторінки IV-ої частини [3]).

Нарешті, А. Коципинський пише: «По народному преданію, кн. Потемкинъ страстно любилъ музыку и изящныя искусства. Онъ сочинялъ много пѣсенъ на южнорусскомъ языкѣ. Любопытно было-бы имѣть ихъ собраніе и этого достигнуть кажется не очень трудно; потому что въ нѣкоторыхъ помѣщичьихъ домахъ есть еще остатки Собранія съ этого времени (1778 г.), когда для принятія Императрицы и князя лучшіе дома соревновали въ томъ, чтобы великимъ гостямъ, посѣтившимъ ихъ край, доставить удовольствіе отборными оркестрами и хорамы. . .» [4]). І далі, у своїй збірці Коципинський друкує низку пісень, що входять до вже згаданого реєстру улюблених кн. Потьомкіна пісень [5]). Коципинський, очевидячки, мав у своїх руках або друкований примірник IV-ої частини «Собранія» Трутовського, або рукописну її копію.

На підставі всіх оцих здогадів, не зважаючи на відсутність категоричних вказівок, навряд чи можна сумніватися, що перелік пісень, який ми бачимо у Безсонова, дає нам заголовки пісень IV-ої частини «Собранія» Трутовського.

---

[1]) *Симоні*, 484; але, насправжки, Безсонов каже про це не так уже певно: „Трутовскій оставилъ намъ на нотахъ нѣсколько любимѣйшихъ пѣсень князя, но и *кромѣ* того, съ именемъ «Потемкина» сбереглось много еще другихъ любимыхъ его украинскихъ пѣсенъ и мелодій". Далі, в примітках 21 назва пісень — Пѣсни, IX, 281.

[2]) *Симоні*, 477.

[3]) ib. 479—483; числа сторінок трохи перевищують №№ пісень.

[4]) Писни, думки и шумки руського народа на Подоли, Украйни и въ Малороссійи. Спысаны и переложены пидъ музыку *Анп. Коципинськымъ* (Властність видавця). Изд. Б. Корейво. Кіевъ. 95 пѣсень. [1885], стор. 92—93; [Гр. № 893].

[5]) Див. нижче.

Таким чином, весь збірник Трутовського, очевидячки, мав отакі українські пісні:[1])

1. Ой кряче, кряче да черненькій воронъ...

   Див. нижче, спів. 1800 р., № 289.

2. Ой гай, гай, гай, гай зелененькій...

   Те-ж, № 294.

3. Ой колы я Прудыуса любила...

   Те-ж, № 295. Примітка Безсонова: «Театр.» — очевидячки, вказівка на обробку цієї відомої народньої пісні в «Казакѣ-Стихотворцѣ» Шаховського (ява XIII).

4. Ой послала мене мати . . . . . .

   Так починаються 2 пісні; див. нижче співанник 1800 р. № 287, 302.

5. Чи яжъ кому виноватъ . . . . . .

   Див. нижче, № 285; примітка Безсонова: «обработка Сковороды».

6. Чайка.

   Очевидячки, отая дуже відома пісня: «Ой біда чайці небозі» (Максимович 1834, I, № 29[2]); Закревський № 37; Пѣсни Кирѣевского IX, 378—381). Про популярність пісні в 30-х роках XIX в. між українськими дідичами пише Іван Бороздна (Поэтическіе очерки Украины, Одессы и Крыма. Письма въ стихахъ къ гр. В. П. З—у Ивана *Бороздны*. М. 1837, стор. 16):

   Восторгомъ чувства закипѣли
   Какъ чайку древнюю запѣли.

   А. Коципинський (op. cit. 92) пише: «въ Батуринѣ эта пѣсня во всеобщемъ употребленіи; тамошніе старожилы приписываютъ ее гетману Мазепѣ».

   В лубочних співанниках зустрічається дуже часто. Див. DLNOPRSЛЯЮД

7. Болыть моя головонька....

   Сперанський, одбитка стор. 22, № 46 — 4 співанники. Див. Закревський № 105.

8. Та ходывъ ченчикъ...

9. Добре тіи Ляхи чинять...

   Єсть у спів. 1819 р. Див. Сперанський, одбитка, 24, № 62.

10. Ой зрада, чорни брови...

    Див. Пѣсни Кирѣевского X, 233; співанники DS.

11. Ой Сербихо....

    Див. Максимович 1834, № 47 — очевидячки, відгук сербської колонізації в Новоросії. Див. нижче № 13.

12. Северинъ.

    Див. Бігдай Ш, № 3; Безс.: «хоровая», в підправленому тексті — у Гацука, стор. 126—129. Гоголь, 386, № 179 пор. Zw. A. Kr. VIII, (I). З лубочн. спів. — Пв: «пѣсня хоровая».

---

[1]) Подаю перші рядки, або заголовки, користуючись оглавом Безсонова — Пѣсни X. 281.

[2]) Див. *М. Мочульський*, Кн. Микола Андреевич Цертелев. Біографічно-літературний нарис — Україна, 1917, Ш—IV, 60, пр. 1.

13. Ой сербине чорноусы....
Див. К. Ст., 1884, XII, 757—758; відломок того самого сюжету у Клм. № 63; пор. піс. ОВ[14], стор. 68—70.
14. На тымъ боци, на толоци....
15. Ой їхавъ казакъ доломъ — водою....
16. Наихали до пана Жида Запорозьци въ гости....
Порівн.: Голов. Ш. 471, № 3 (Żeg. P., II, 41).
Ой пріѣхавъ козакъ до Жида на сабашъ:
Помогай Бôгъ Жиде! як же ми ся машь?
17. За все гораздъ....
18. Ой наступывъ чорны волъ на ноги....
19. А въ поле иду....
20. Взойду я на гору билыми ноженькамы....
Див. нижче, спів. Д. М. Щербаківського, № 500.
21. На бережку у ставка
Див. нижче, № 281.

Пісні ці для нас особливо інтересні тому, що більшість їх (12 з 21) по инших співанниках не зустрічається. Ба що більше — для них не знайдено паралелів (може поки-що) в пізніших етнографічних збірках. Надруковані у Трутовського тексти це єдині записи цих пам'яток усної творчости, що зникли вже з народньої традиції. (Пісні записано з нотами, значить з голосу).

Ще не загублено проте надію, що IV-у частину Трутовського буде знайдено і видано з усіма надрукованими в ній текстами і нотами.

III.

Не зважаючи на те, що акад. Сперанський у своїх відшукуваннях стародавніх співанників узяв за вихідний пункт бібліографічні покажчики Сопікова та Смірдіна, він не звернув уваги на показаний у Сопікова під № 9300 співанник, з яким мені, через ласкавість С. Паночіні, пощастило познайомитися.

Співанник має довгий та многослівний заголовок, типовий для цього роду збірок: „*Всеобщій Пѣсенникъ, или новое собраніе лучшихъ всякого рода пѣсенъ, какъ то: Любовныхъ Нѣжныхъ, Пастушескихъ, Театральныхъ, Издѣвочныхъ, Выговорныхъ, Военныхъ или Солдатскихъ, Простонародныхъ, Веселыхъ и Печальныхъ, Плясовыхъ, Цыганскихъ, Хороводныхъ, Святочныхъ, Подблюдныхъ, Свадебныхъ, Малороссійскихъ и прочія. Въ двухъ частяхъ, расположенныхъ на двенадцать отдѣленіевъ. Часть Вторая. Москва. Въ Губернской Типографіи, у А. Рышетникова. 1880 года*“ [1]).

[1]) У тому примірнику, який зараз у мойому розпорядженню, початковий лист першої частини вирваний, через ге я наводжу заголовок із другої (е одміни проти того, що читаємо в Сопікова).

На нашому примірнику видко наслідки довгого користування. У ньому немає кількох аркушів [1]), ріжки аркушів часто загнуті або стерті. Дуже цікаво, що особливо зачитані сторінки з українськими піснями, а це свідчить про виключний інтерес читачів до цього розділу. Багато сторінок мають написи, які позволяють уявити собі, хто саме читав уважно цього співанника. Вицвіле чорнило, напівстертий олівець, нечитке письмо багато залишають нез'ясованим, але-ж те, що можна прочитати, дозволяє хоч трохи догадуватися про ту публику, що читала співанник. Здається, що він обертався головним чином серед москалів. Один із написів відтворює ті настрої, що їх викликало читання, малює ті перспективи кохання, які уявлялися тому, хто писав цю нотатку: „Когда приду съ солдатъ черезъ семь лѣтъ – нѣтъ не останешься, Уля дорогая я приду тебя любить, но, чтобы . . . . . “ (I, 143). Інші написи так само дозволяють уявити собі становище читачів: „. . . чтеніемъ пользовался фельдфебель Гренадерскаго Графа Аракчеева полка [2]) Хрян . . . . . “ (I, 290-299). В иншому місці ми читаємо прізвище фельдфебеля Кулешова (II, 6), в третьому: „Ефрѣтор Федор . . . . “ (II,69), нарешті, один напис називає фельдфебеля (прізвище нечитке) „кременчуцького“ полку [3]) (II, 60). Очевидячки, співанник обертався не в одному лише полку.

Нарешті цікаві й самі прізвища, які зустрічаються в записах. Окрім тих, що їх згадано вже вище, кілька разів зустрічається імя Григорія Шкури (I, стор. XIII; II, 1), чи Шкурки (I, 223), далі — Чаплинскій (I, стор. XIII); Вириденко (II, 66), Гриценко, г. Золотоноша (задня сторінка палятурки, також I, 45), Блиновенко (II, 348), Свириденко (ib). Гадаю, що такі прізвища досить пояснюють особливу зачитаність сторінок з українськими піснями.

Певне, те оточення, в якому опинився цей примірник, — випадкове. Можна гадати, що співанники, призначені для російської публики, жили головним чином на півночі [4]). Крім усього змісту співанника, про це свідчить і мова українських пісень, звичайно сильно понівечена. „При малорусскомъ его (мови) характерѣ въ общемъ — каже ак. Сперанський — языкъ пѣсенъ значительно искажается въ пользу общепринятаго литературнаго, ... На

[1]) I, стор. 1-44; од стор. 45-48 є тільки верхня частина; II, 279-282, 343-344; із заголовку 2-ої частини одірвано з XI стор. і, очевидячки, до XVI.

[2]) Полк було введено до лейбгвардії р. 1813 — Енціклоп. Словн. Бр.-Е. п/т. 18, стор. 617.

[3]) Полк було сформовано р. 1806 — ib., п/т. 32, стор. 631.

[4]) Поруч з такими збірками були ще й инакші — збірники-альбоми, які народжувалися на Вкраїні й там-таки залишалися. Див. напр., альбом Андр. Іщенка, 1780-1782. Золотоноша (*В. Науменко* — К. Ст.1889, II, 488-495) і трохи пізніші (1814-1818) польські в своїй основі збірники-альбоми — *Н. Янчукъ*, Замѣтка о старыхъ рукописныхъ пѣсенникахъ — К. Ст. 1888, X, док. 1-20.

сколько мало чувствовалась издателями эта сторона пѣсни, видно изъ того, что одна и та же пѣсня прямо переводится на русскій ладъ, при чемъ остаются, конечно, малоруссизми ..... которая сохранила въ другихъ случаяхъ свой малорусскій обликъ болѣе или менѣе" [1]. Те саме треба сказати й про наш збірник. Досить переглянути одну сторінку, щоб побачити тую велику кількість різноманітних зіпсувань, які в деяких місцях зміняють текст пісень до незрозуміння. Багато помилок, що закралися до тексту збірника, який він ще формувався та жив у рукописі, збільшилися багатьома друкарськими помилками, яких у нашому збірнику взагалі чимало, зокрема-ж в українському його розділі, де багато чого було незрозумілого для складачів і коректорів.

Проте, і в цьому навіть хаосі можна зазначити, що деякі пісні більш менш гарно зберігли своє українське обличчя—принаймні, більшість пі На меншій частині їх позначилось багато великорусизмів [2]); а в одній їх така сила, що українізми визирають тільки випадково.

Нема ніякої можливости визначити якісь принціпи в пра українських пісень. З цього погляду виявляють вони повний хаос. деяких випадках *ѣ*, що вимовляється як *і*, передається точно, чере инших воно стоїть на своїому звичайному місці. Тому ми й маєм форми, як „мѣри" й йому до рифми — „звѣри" (№ 285), або „хлѣба", ли" (№ 290) і „вирне" (ib.), «заквитлы» (№ 306) та зовсім дикі на „дивушка" (№ 286) поруч з „дѣвчиноньку" (№ 292), „дѣтина" (дітина Таку саму непослідовність можна бачити і в инакших випадках: „тебѣ" і „тобѣ" (№ 283), «мине» (=мене, № 285, 295), «минѣ» (= мині, № 292). помітити нахил передавати *е* без наголосу через *и*: «ночивала» (J «сердиньку» (№ 292), і поруч—«миленка» (№ 295, № 306).

Приклади показаної плутанини, які я брав з тих пісень, що зберігли свій український колорит, збільшуються в тих текстах, що зазнали на собі русифікації. Це ми помічаємо не тільки в фоне „поцалую" (№ 281, 296), «головонька» (№ 299), «козанько» (№ 297), а лексиці — «молодушка» (№ 296), «дѣвоньки» (№ 303) і в низці инакших дуже курьозних, попсовань українського тексту [3]).

Було-б дуже цікаво визначити, коли саме цей примірник жив ак життям, тоб-то, коли його читали. На жаль, ми не маємо тут

---

[1]) *Сперанський*, 13.

[2]) № 281, 282, 297, 298, 301-303.

[3]) Більшість з них зазначено в кон'юнктурах, які я подаю в примітках мих пісень.

вказівок, окрім характеру написів. Иноді ми зустрічаємо досить старий почерк (I, стор. XVI; II, 66), иноді він наближується до типу скоропису 30-40 рр. Половину XIX століття, здається, можна вважати за тую межу, що після неї збірник мав тільки випадкових читачів.

Що-до змісту, то співанник має ті самі жанри пісень, які зазначено заголовках инших збірників [1]). Українські пісні, що становлять XI відділ збірника, мають 26 №№ [2]), тоб-то біля 4 $^1/_2$ % всієї кількости пісень [3]) — приблизно таке саме відношення, яке бачив у приступних йому співанниках акад. М. Сперанський.

Українські пісні цього збірника, як і инших співанників того роду, знаменітні змістом і відбивають ті-ж-самі дві традиції, які позначуються в рукописних зшитках XVIII ст. З одного боку, ми бачимо в них чисто народні пісні, з другого — віршові вправи невідомих українських поетів. Провести глибоку межу поміж двома цими групами не можливо: відомі-бо взаємні впливи, якими обмінювалися штучна та народня поезія в XVII-XVIII вв. Народні образи широкою хвилею проходять до творів індивідуальної поезії, а склад, ба й сама форма, головним чином, метр українських поетів засвоюється й українською народньою піснею [4]). Це досить з'ясовує ті площі, на які ми натрапляємо, шукаючи певних критеріїв, щоб однести до тієї чи инакшої категорії. „Въ малорусской поэзіи — пише акад. Сперанскій — давно уже ставшей выраженіемъ настроеній думъ и чувствъ культурнаго класса, чрезвычайно трудно выдѣлить и безъ того условно понимаемую собственную лирику изъ полународной и народной; зачастую то, что было собственнымъ въ концѣ XVII в., къ концу XVIII ст. становится до такой степени обычнымъ и привычнымъ, до того гармонирующимъ съ общимъ фондомъ тогдашняго «народнаго» репертуара, что не оказывается возможнымъ отмѣтить, выдѣлять эти пѣсни изъ числа народныхъ . . . . . ". До того-ж, русская поэзія, даже такъ называемая народная, сложившаяся подъ вліяніемъ польской, изобилуетъ чисто литературнымъ наслѣдіемъ въ фразеологіи, манеры трактовать сюжеты, самихъ сюжетовъ . . . . . " [5]). Таких тісних взаємовідносинах поміж народньою та штучною

---

[1]) див. „Роспись" *Сопикова*, № 9291, 9298.

[2]) №№ 281-306; ч. II, стор. 333-362.

[3]) треба додати, що „простонародных" пісень — 68 (II, 163-220), „плясовые, простонародные и цыганскіе" мають 31 № (II, 221-235), „хороводные, святочные и подблюдные" — (II, 225-254), а „свадебные" — 21 (II, 225-280).

[4]) див. *П. Житецкій*, Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ. К. 1893, стор. 136, — *В. Перетцъ*, Очеркъ старинной малорусской поэзіи — Изв. Отд. р. яз. и сл.

[5]) Пор. *В. Сиповскій*, Русская лирика. Вып. I. XVIII в. П. 1914, стор. 60.

[6]) *Перетцъ* — Изв. Отд. р. яз. и сл., 1907, I, 146.

пісенною поезією за певний критерій не може бути наявність даної пісні в збірниках народніх творів: із пісень штучних невелика кількість залишилась у народньому вжитку [1]). З другого боку, в перших етнографічних збірках дуже часто зустрічаються і штучні пісні [2]).

Пісень напевно штучного походження в нашому збірнику — меншість. Такі — пісні про кохання (№ 282, № 298), написані досить незґрабною мовою, повною чужих для української народньої поезії виразів [3]). Таке й міркування філософського характера „чи ляжь кому виковать, за що погибаю“ (№ 285), в якому автор дивується з своєї сумної долі, од якої він бачить тільки чимало незаслужених образ. Далі бачимо життєве вагання: автор міркує, що йому робити: одружитися, „чи в ченци постригтися“ (№ 303) — вірш, що дає нам змогу уявити собі постать парубка, який кінчає духовну школу і стоїть на роздоріжжі свого життя.

І деякі штучні пісні дозволяють нам трохи з'ясувати ті верстви, де вони повставали та жили. Школяр (№ 286) та школярі (№ 301) беруть участь у фривольних пригодах. В одній пісні згадуються „канцеляристи, что писали листы“ і студенти, які добре знають компліменти; в иншій — пилігрим, „в городах грецкихъ много бывалый“ (№ 305).

З других штучних віршів треба зазначити відому пісню Головатого, складену з приводу переселення на Кубань запорожців (№ 290); далі, ніби взяту з веселої інтермедії промову пилігрима, який розповідає, щó він бачив підчас своїх мандрівок (№ 305).

Не викликають ніяких сумнівів з боку свого народнього походження пісні ліричні [4]). З меншою певністю можна це казати про ті пісні, в яких лірика передає своє місце фабулі: иноді це помічається ще невиразно [5]), а иноді розвивається до невеличкого фабльо, хоч-би й дуже простого змісту (№ 291 — кохання замужньої жінки). У цих піснях видко нахил до жартов-

[1]) Див. нижче прим. до № 285; тако-ж *В. Даниловъ*, Пѣсни села Андреевки Нѣжинскаго уѣзда — Сб. И.-Ф. Общ. при Институтѣ кн. Безбородко въ Нѣжинѣ т. V, стор. XI; *Його-ж*, Ненародныя пѣсни въ украинскомъ фольклорѣ. Пошана. Сборникъ Харьковскаго Историко-филологич. Общ. т. XVIII. Изд. въ честь проф. Н. Ф. Сумцова. X. 1909, 279-285.

[2]) Waclawa z Oleska (1833) обурювало те, що до збірок українських пісень заносили й ненародні пісні (див. *А. Пыпинъ*, Исторія русской этнографіи. Спб. 1899. III, 12); штучні пісні були й у збірнику Метлинського — див. *Н. Сумцовъ*, Пятидесятилѣтіе сборника Метлинскаго — Изв. Отд. р. яз. и сл., т. X, 1904, № 2, стор. 17; *А. Пыпинъ*, ib., III, 149-150.

[3]) „воспаночка“ (мосьпаночка), „касаточка“ (№ 282), „почто“, „друже“, „недостатокъ“, „А для комплиментовъ взыскуешь студентовъ“ (№ 298) — речення, які досить свідчать про російські та книжкові впливи, що проймали цю поезію.

[4]) №№ 288, 289, 292, 299, 304.

[5]) № 284 та № 287.

ливого сюжету, маленького оповідання з веселим кінцем. Така, наприклад, пісня № 281, де розповідається про дівчину, яка впала в ставок і досталася в нагороду тому козакові, що її з ставка витяг. Або № 297: козак шукав кізоньки, що заблудила в лісі, а знайшов дівчину, яку й не відпустив від себе, аж націлувався в-волю. Деякі пісні трактують про кохання, що раптом та буйно спалахнуло поміж парубком та дівчиною (№ 301), коли дівчина вимагає собі молодого чоловіка (№ 294). В другому місці ми зустрічаємо невідступне кохання козака (№ 306), або навіть і зовсім примітивні взаємовідносини, коли дівчина признається матері, що вона ночувала з школярами (№ 286, № 302). Нарешті зустрічаються й звичайні пісні про старого (№ 293, № 296), або неприємного чоловіка (№ 283).

Таким чином ліричних пісень у нашому збірнику меншість (прибл. 10). Перевага лишається без сумніву за піснями, що мають нахил до жартовливого змісту (прибл. 15). Це й одрізняє наш збірник од тих, що їх бачив акад. Сперанський; на його думку жартовлива пісня зустрічається по старовинних співанниках рідше, ніж лірична [1]).

Звертаючись до питання про оригінальність нашого збірника та порівнюючи його склад з реєстром українських пісень із старих співанників, ми помічаємо, що з 26 №№ нашого збірника 25 зустрічаються по скількись разів. Пісень-уніків так що й зовсім нема; тільки одна пісня невідома акад. Сперанському з відомих йому збірників (№ 299), а инші ми бачимо од 1 до 18 разів. Очевидячки, до збірки увійшли найпопулярніші за тих часів пісні.

Щоб вірно оцінити український пісенний матеріял нашого співанника, потрібно детально порівняти його до инших і з'ясувати, таким чином, яка була його залежність од раніших збірок, що нового вніс він до репертуару українських пісень, і як він вплинув на пізніші. Але тут нам на перешкоді стають великі труднощі. Українські пісні в нашому збірнику становлять тільки невелику частину його змісту і міркувати про звязок його з иншими тільки на підставі цього матеріялу — річ дуже непевна. Із старих-же збірників поки-що досліджено тільки українські пісні. Окрім того, цих співанників у Київі майже нема; тому порівняти пісні текстуально я не мав ніяковісінької змоги [2]).

А проте стаття акад. Сперанського дає ґрунт для деяких висновків про місце українських пісень у старовинних російських співанниках. Користуючись реєстрами їх та тих пісень українських, що там надруковані [3]),

[1]) стор. 13, § IX.

[2]) Це порівняння я міг зробити тільки що-до IV вид. зб. Прача (див. далі розділ IV).

[3]) Доповнюю матеріялом IV частини Трутовського та 2-го вид. Прача.

можна визначити ролю кожного співанника в популяризації українського репертуару, а так само й те, які пісні особливо міцно лишалися в загальному вжитку.

Перший збірник, який дав українські пісні і навіть у великій кількості — це, як відомо, „Собраніе“ Трутовського, що про нього ми вже вище сказали. Далі, р. 1780, співанник Чулкова-Новікова дає 17 нових пісень, але вони в українському репертуарі не прищепилися [1]). Далі багато нового дала збірка 1790 р. „Молодчикъ съ молодкою на гуляньѣ съ пѣсельниками, поющими новыя пѣсни городскія и деревенскія, простыя, ухарскія и самыя нѣжныя“ [2]). Інші співанники, що їх було видано перед нашим [3]), вводили невелике число українських пісень: од 2 до 5. Наш співанник був 10-ий збірник, що мав українські пісні. До нього в репертуарі було вже 56 №№ їх, тоб-то більше, ніж $^3/_5$ усіх пісень у старовинних співанниках, які відомі акад. Сперанському і мені [4]). Із оцього фонду і було взято більшість пісень нашого збірника: 23 пісні з 26 відомі в раніших співанниках, а 3 зовсім нові; 2 з них було принято і пізнішими збірниками [5]).

Варто зазначити, що для свого часу наш збірник дав найбільшу кількість українських пісень. Співанники, видані раніш, не мали більш, як 21 пісню.

Що-до змісту свого українського матеріялу, то в одній своїй частині (№ 281-290, № 294-297) збірник наближується до співанників 1795 та 1798 р.р. [6]); решта українських пісень зустрічалася перед тим тільки у Чулкова або Прача; пізніш і по деяких инших збірках.

А які-ж висновки можна зробити що-до оригінальности нашого збірника?

Я вже був зазначував, що подібні до нашого друковані співанники, якщо вони не були передруками, сходять до рукописних зшитків. Виникання друкованих видань змінило, звичайно, процес складання цих збірок: складач призначеного до друку збірника мав уже змогу комбінувати матеріял: в його розпорядженні були і рукописні зшитки, і друковані видання, ба що більше — й записані з голосу пісні. Збірники оригінальні, які вносили багато свіжого матеріялу, мали, розуміється, тісний звязок з рукописною та усною традицією.

---

[1]) З 17 пісень 8 не зустрічаються по инших збірниках.

[2]) З 15 пісень цього збірника 13 не були раніш відомі.

[3]) Зазначені акад. Сперанським на стор. 14-15, №№ 1-9.

[4]) Тут я трохи попереджую підсумки: окрім зазначених акад. Сперанським, я рахую й усі тії збірники, про які я подаю відомості в оцій статті.

[5]) Принаймні № 300 повторюється ще в 4 співан.; № 304 — в 3.

[6]) Акад. Сперанський зазначив їх під № 7 та 8.

Що-до нашого співанника, то невелика кількість оригінального матеріялу дозволяє припустити, що для українських пісень складач його користувався головним чином друкованими текстами — зокрема згаданими вище збірниками 1795 та 1798 рр., Чулкова-Новікова та Прача.

Цікаво, нарешті, з'ясувати пізнішу долю тих українських пісень, що входять до нашого збірника, зазначити ті з них, які особливо довго лишалися в репертуарі. Тут нам треба взяти на увагу матеріяли двох родів. Перше — це лубочні співанники, до яких темні та неосвічені складачі вносили ті пісні, які вони вважали за цікаві для споживачів цієї літератури. Друге — особливий інтерес являють етнографічні збірки; вони свідчать, що взята в XVIII-му століттю з уст народніх пісня жила до часу запису в народній обихідці.

Більшість наших пісень (15 з 26), відомі й лубочним співанникам [1]); це тільки зайвий раз підкреслює певну традицію од старих збірок до новітніх продукцій лубочних видавництв [2]). Не ввійшли до лубочних співанників здебільшого вірші: вони були менш рідні та зрозумілі тим верствам, поміж якими жили співанники. Не ввійшла до них і пісня № 299, яку вперше надруковано було в нашому співаннику і яка не прищепилася в пізніших збірниках.

Що-до етнографічних збірок, то з 11 пісень, які не ввійшли до лубочних співанників, більшість (7) не було записано й етнографами [3]). Очевидячки, лубочні співанники не охоче брали з рукописних зшитків та друкованих збірок те, чого не співав народ; вірші-фабльо, вірші-романси мало входили в народній ужиток [4]).

Таким чином, оголошуючи далі друком 26 пісень — ми подаємо в них принаймні 7 невідомих ще в етнографічній літературі сюжетів. Текстів старих співанників, де иноді передруковувалися ці пісні, рахувати не можна: майже уніки, вони потрібують такого самого видання (хоч-би в зведеннях), як і рукописи.

Друкуючи тексти пісень, я не зміняю їх ортографії та пунктуації; проте, я подаю необхідні конъюктури, які допоможуть зрозуміти текст і виправити розмір.

---

[1]) Нема №№ 282, 284, 290, 291, 296—299, 302, 303, 305.

[2]) Пор. *Даниловъ* — Р. Ф. В., 1910, III—IV, 237.

[3]) 4 пісні — №№ 296, 297, 302, 303 — не записані зовсім, 3 — № 282, 298, 305 — мають лише один-два, та й то далекі, варіянти.

[4]) № 284 стала народною піснею (див. нижче): в її настрої було багато такого, що було близьке народнім масам (пор. до № 300 — народньої пісні); № 290 записав лише Максимович, якого цікавили історичні пісні, та Закревський, який узагалі користувався старими співанниками — див. *П. Ефименко*, рец. на «Старосвѣтского Бандуриста» — Основа, 1862, XI, 27—48; № 291 відома в двох записах; про № 299 я вже казав вище.

Вказівки на варіянти не будуть, звичайно, вичерпуючі, хоч я і прагнув до повноти. Де можливо, я зводив варіянти до груп: маю надію таким чином полекшити працю для дальших дослідників. Тексти лубочних співанників я зазначую нарівні з иншими; не вважаючи їх за рівноцінні, я гадаю, що вони заслуговують на більшу увагу, ніж та, яку вони мали були досі. Хоч і не безпосередньо, вони все-ж-таки одбивають смак тих верстов народніх, де вони оберталися.

№ 281.

1. На берешку у ставка,
На дощечки у млинка,
Фартукъ прала дивчина,
Плескалась якъ рыбчина,
5. Да й упала, вставъ ни маге,
Гей ни мае тутъ ни кого,
Ой никому подбѣгти,
Щобъ дивчину вытягти;
Кричитъ, пробу ее мати,
10. Щобъ дивчину ратовати,
Каже що за процатую,
И дивчину подарую.
Гой дивчина уродлива
Руманая чорнобрива:
15. Оченьки якъ ясоньки,
Губоньки якъ розоньки,
Рученьки мякесиньки,
Ножиньки бѣлесеньки,
Гарная якъ квиточька,
20. Любая якъ рыбочка:
Да й умѣетъ танцовать,
Съ козаками жиртовать.
Якъ козакъ тутъ изгодився,
Заразъ въ ставокъ опустився,
25. Знай шовъ швидко винъ дивчину,
Да пй вытягъ якъ рыбчину.
Гой козаче уродливый,
Молоденькій, да й жиртливый,
Усоньки чернявые,
30. Зубоньки перловые,
Чупчикъ твій круглесенькій,
Да й жупанъ синесенькій,
Червонная шапочка,
Тая огулярочка,
35. Сафьяновы чаботцы,
Да й шабельки при ботцы,
Стережися дивчино,
Моя любо рыбчино,
Одна къ млину неходи,
40. Да й въ ставочикъ не впади,
Вмежъ въ ставочку натребешься;
Ой да дуже процовавъ,
Чи якъ тоби вытягавъ,
Для гарнаго твиго стану,
45. Чи я тоби не достану.
Яжь въ вечеръ буду близенько,
Приди до мене серденько!
Румяная чернобрива,
Оченьки ясоньки,
50. Губоньки якъ розоньки,
Рученьки мякесиньки,
Ножиньки тонесеньки,
Гарная якъ квиточка,
Любая якъ рыбочька,
55. [Да] й умѣетъ танцовать,
[Съ] козаками жиртовать,
[Козаче] любесинькій,
Мой голубе сизесенькій,
Потонцуй со мной якъ можешь,
60. Пожиртуй себѣ якъ хочешь;
За твою я процатую,
Все, что маешь, поцалую:
Усоньки чернявые,
Зубоньки перловые,
65. Чупчикъ твій круглесенькій,
Да й жупанъ тонесенькій
Червонная шапочка,
Тая огулярочка
Колижь доля то моя,
70. Такъ не хай буду твоя.

---

5. Замість — в ста́в небога; 9. Зам.: кричить пробі; 11. за працю тую; 22. жартувати; 26. Да і; 27. Гей; 36. шабелька при боці; 42. Вжеж; 55—57. Обірвано. 60. див. 22.

Найпопулярніша з усіх відомих акад. Сперанському пісень: 18 збірників 1792—1827 р.р. (*Спер.*, 20, № 21). Окреме видання: «Малороссійская пѣсня на бережку у ставка съ полнымъ хоромъ и со всею вокальною и инструментальною музыкою». Спб. 1794 (Див.

Симони, 471; *Грінченко* № 4). На думку Симоні (ib. 484) — це одбитка з «Собранія» Трутовського.

У деяких співанниках читаємо: «Сія пѣсня введена въ употребленіе, какъ по своему хорошему голосу, такъ и потому, что была любимой кн. Потемкина» (*Спер.*, 12). В другому: «Пѣсня сія была любимою Г. А. Потемкина, а по веселому своему голосу, который почитается наилучшимъ въ музыкѣ, пѣта была всякимъ» (*В. Перетцъ*, Изслѣдов., I, 297, пр.). «Эта ... пѣсня цѣликомъ положена на ноты Трутовскимъ ... ее и до нашихъ дней лучшіе пѣвческіе хоры сберегали на нотахъ и исполняли». *Безсоновъ* (X, 281). Пор. *А. Л.*, Князь Потемкинъ и малор. пѣсни — К. Ст. 1891, XII, 482—484. Зустрічається і в рукописних збірниках (*Евсѣевъ*, Описаніе рукописей, хранящихся въ Орловскихъ книгохранилищахъ. Ор. 1905, 56).

Пісню цю надруковано в Трутовського (IV част.; див. вище, стор. 25, № 21), Прача 2-4, № 150. (Текст трохи чистіший). У *Закр.* 97, № 144, окрім невеликих варіяцій до нашого текста, немає р.р. 47—67, а в своїй більшій частині рядки його тексту збігаються з нашим: 13—22, 29—34. У *Чубинського*, V, 1117, № 40, текст коротший (= 1—14, 21—22). Далі: *Бігдай*, Ш, 22; *Гацук*, 60 («Україна»). Лубочні тексти ДВПLS не дають великих варіянтів; МР знають новий кінець на 12 рядків: дівчина признається, що не любить того козака, що її врятував, а любить иншого.

Пор. опис козака з «челядином гречним» в інтерлюдіях Г. Конїського — *Житецький*, Про укр. нар. думи. К. 1919, 70.

№ 282.

1. Скажи мини, повѣдай,
Воспаночка моя:
За чимъ мени нелюбишь,
Касаточка моя?
5. Или любиты необыкла
Мене ты одного?
Що ходишь и бродишь
По другимъ молодцамъ?
Тачи яжь такъ не усастъ,
10. И писеньки питы не гораздъ,
И въ скрыпочку играты,
На цымбалахъ забавлять
Въ гусельки бренчаты
И къ нимъ пѣсни припиваты,
15. И пашню пахаты,
И добраго коня сидляты,
И дѣвчатъ любиты
И къ себѣ ихъ приманиты.

---

1. Напевне — «мосьпаночка»; 9. Та чи (??); 12. забавляти.

Зустрічаємо в 9 старих співанниках (*Сперанський*, № 7, стор. 19 і инше) 1790-1819 р. В иншіх записах я її не знайшов.

№ 283.

1. Биду собѣ купила
Да за свои гроши,
Велятъ люди любиты,
А онъ не хорошій:
5. Якъ станетъ требовати,
Треба съ хаты утекати;
За щожь мене муженьку бьешь
За якія вчинки?
Чи я тобѣ нп напряла
10. За рикъ дви починки.
Я тобѣ не жинка
И не господыня,
Три дни хати не мела,
Смитья не носила:
15. Продай муже корову
И купи кобылу,
Щоб было чимъ возыты,
Смитья на могилу.

---

5. Коло цього рядка блідим, ледви помітним олівцем приписано: кляти; 7. так саме: „чиловѣкъ" — це напевно поправки, які вносив читач-українець, який знав цю пісню з живої традиції.

У Прача головні одміни: 8. винки, 10. заразъ.

Спер. (18, № 5): 11 старов. співанників 1790-1819 р.р. Прач[4] (№ 141) — невеликі варіації. Живі записи дають звичайно більш поширені тексти. *Wacław z Oleska*, 365, № 207: та за ним: *Kolberg*, II, № 333 (180) і *Головацький*, II, 469. Пор. Пѣсни, собранныя *Н. В. Гоголемъ*. Изданы Г. Н. Георгіевскимъ. Памяти В. П. Жуковскаго и Н. В. Гоголя. Спб. 1907. Вып. 2, стор. 230, № CLXXVII; пор. стор. 347, № 107. *Закрев.*, 86, № 122. Новітні — з Волині—*Zw. A. Kr.* VII, (198), № 39; з Харківщини —Х. Сб. 1897, XI. 381; Кубані — *Бігдай*, III, 26. Останній варіянт одрізняється од инших своєю поширеністю. Відломок цієї пісні, деталь її в білор. вар: *Малевичъ*. 151, № 4. В лубочних співанниках — це одна з найулюбленіших — LNBвLIIOв[3]SNFXDKAKл.

Простота нашого тексту примушує бачити в ньому первісне зерно, що помалу зростало в живій традиції.

Біда = „горе-злосчастье"—див. Zw. A. Kr. VII. (216); *Гоголь*, 384, № 76.

№ 284.

1. [Да ѣхавъ] же казаченько изъ Украйны,
[И побачивъ] дивчиноньку при долыни,
[Съ] коня скочилъ
[Къ] ней прискочилъ
5. Ты скажи мини дивчинонька не обманы[вай]
Хто тебе породивъ, и якъ твое имя?
Мене маты порпдила дивчиною,
А пипъ имя давъ Кулиною.
Ты Кулина сердце мое,
10. Ты пиды за мене за мужъ дивчинонько,
Полюби мене крипко, мое серденько;
Я козаче не дураче,
Черезъ ричку скочу въ поле,
И колы ты меня догонишь.
15. Такъ тоды я тебѣ по люблю.

1—4. початок цих рядків обірвано. 4. „Къ" чи „До"

Сперанський (стор. 19, № 12): 11 співаників 1790-1822 р. *Бычковъ* (op. cit. 175) — 1 рукопис. Текст нашого співанника—зіпсований й мало зрозумілий відломок; *Чубинський* V, 1190, № 1 — дає кращий варіянт з розвиненим діялогом. Инші, ще більш поширені тексти у *Wacław'a z Oleska*, 392, № 248 і *Лукашевича* 120, № 6.

№ 285.

1. Чи якъ кому виноватъ ? за що погибаю—
Ни гдѣ отъ злыхъ чиловѣкъ покоя не маю:
Ненавидятъ, гонятъ, бьютъ, живцемъ пожирають,
Якъ ястребы на бѣдную пташку нападаютъ;
5. Лютой ярости огнемъ пылаютъ без мѣры,
И метаются на мя, якъ лютые звири,
Ни скрытися не могу, ни явно прожити:
Явно гонятъ, а в тай бьютъ, подкладаютъ сѣти,
Не машъ кому боронить, ни кто не ратуетъ,
10. Плачу, воплю и рыдаю, да ни кто нечу[етъ.]
За щожъ гонятъ, за що бьютъ, якая пр[ичина?]

9. Нема-ж . . . . боронити. . . . ратує.

За то гонятъ, за то бьютъ щ[о я сиротина]
О Боже мой! едине начальным[ъ утѣха],
Воззри на мя сиротину, избавь [сего лиха]
[Ты ж]ъ видишь на мине противны навѣты,
[Изволь] мене у Себе отъ ихъ злобы скрыти;
[А] дай Боже ворогамъ, нехай будутъ знаты,
Що я живу подъ кровомъ Твоїй благодаты.

Акад. *Перетц* зазначує цю пісню в 5 рукописних зшитках XVШ в. (Изсл. I, 287—289); *П. Житецький* — у 2 (Укр. народні думи, 51). Окрім того, я знаю цю пісню в збірничку початку XIX ст., який належить київському бібліофілові А. Н. Александровському. *Сперанський* — 9 зб. 1780—1815 р.р. (20, № 24). Прач[4], № 145 — дає тільки 3 рядки. Наш текст найближче сходиться з Чулковим-Новіковим (Перетц, 316); очевидячки він пішов од нього, або-ж обидва вони пішли од якогось спільного.

На думку акад. Перетца, який спеціяльно розглядав цю пісню, вона «весьма популярная пѣсенка литературнаго происхожденія, извѣстная еще въ половинѣ нашего вѣка и кое-гдѣ, въ захолустьяхъ, еще сейчасъ распѣваемая любителями . . . . . Размѣръ этой пѣсни роднитъ ее съ древнѣйшими произведеніями малорусской искусственной поэзіи» (313—314). Можливо, що популярність цієї пісні пояснюється її настроєм. «Недовольство жизнью, исканіе лучшего, отчаяніе найти его. и. т. п. мы находимъ въ цѣломъ рядѣ пѣсенниковъ XVШ вѣка . . .» (Перетц, ib. 248; пор. «Приложенія» до I-го тому, 172; № 52 — вірш, який нагадує своїм настроєм і наш текст).

Пісня перейшла й до народніх верстов; А. Потебня навіть вважав був її за народню (*Чуб.* V, 448). Варіянт *Головацького* (I, 357, № 20) трохи поширює деякі мотиви нашого тексту. В лубочних співанниках рідко: ОХ.

№ 286.

1. Да оралъ мужикъ при дорозѣ,
Гей, гей, гей при дорозѣ.
Гей, гей, гей при дорозѣ.
Въ него жь волы круторози;
5. Да повѣсилъ торбу на березѣ.
Да и тажь торба не простая:
Со пшеничными пирогами;
Да и тамъ дивкы грыбки брали;
Да тыижь дивкы торбу скрали;
10. Подъ кустикомъ схоронили,
Да и листичкомъ призакрыли.
Да однажь дивушка Ненила,
Онажь въ лисѣ заблудила;
Еежь мати спрашивала:
15. Да и гдѣжь дочи ночивала?
Ночивала мати съ школярами,
Да подъ черными соболями;
Ой и тамъ было спать тепленько,
19. Да болитъ мое серденько.

2—3. Очевидячки приспів.

Акад. *Сперанський* — 9 співанників 1780-1819 р.р. (20, № 23); в рукописах зустрічається часто: акад. *Перетц* знає 3 тексти XVШ в. (Изв. О. р. я. сл. 1899, IV, 1250; Изслѣдованія, I, 289, 291); є в рукописному альбомі А. Івченка (К. Ст. 1889, II, 493); зросійщений текст у тому збірнику, що його описано в Отеч. Зап. 1858, I, 311 (пор. *Соболевський*, II, № 87). Часто і в етнографічних та в лубочних збірках. Всі тексти можна поділити на 2 групи: 1) *Бігдай*, I, 14; *Гнѣдичъ*, II, вип. 1—2, стор. 76, 301 № 631, № 1031; *Романовъ*, I, 2, 196, № 44; співанники D № 146, B, Z — пісня закінчується зниканням торби з пирогами. 2) наш збірн, *Закр.* 100, № 150; *Чуб.* V, 1177, № 2260; Івченко; спів. D № 69, FPBSГПRQBв дають поширення; досить не-до-речи додано розмову матери з дівчиною: мати питається, де ночувала дочка; тексти нашого зб., Івч. та Чуб. відповідають: «с школярами» — вказівка на тії верстви, де оберталася пісня; в инших текстах — «с комарами». Можливо, що тоді, коли пісня одійшла од «школярів» — замість

них було вставлено «с комарами», що більш підходило до змісту пісні. — Порівняння з текстом Івченка, майже сучасним до нашого, дає деякі незначні варіянти.

Згідно з Костомаровим (Собр. Соч. Спб. 1905, кн. VIII, 658 — 659) комар — тема жартовливої пісні.

№ 287.

[Ой послала мене] мати.
[Зеленого жита] жаты;

В нашому примірнику од усієї пісні зберіглося лише 2 слова. Пісня була, очевидячки, довга. Приблизно 6 рядків було на стор. 344 надруковано з пісні № 288; на долю № 287 припадає таким чином біля 50. Яка саме була ця пісня?

З такими 2 першими рядками зустрічається пісня в рукоп. зб. Петерб. Публ. Бібл. (*А. Бычковъ*, Труды IV Арх. С. Каз. 1891, II, 175). *Спер.* (19, № 17) зазначає пісню: «Послала мене маты, зеленого жита жаты». Співанник 1817 р. подає для тієї-ж-таки пісні отакий підзаголовок: «прекрасная украинская пѣсня, называемая косари» (*Спер.* 12). Прач[4], № 148 друкує пісню, що, починаючись отакими самими словами, має приспів:

Ой нуте косари, що не рано почали;
Хоть не рано почали, да богато утяли.

Такий самий приблизно текст маємо у *Артемовського* (Трет. десяток, № 2, ст. 4), в співанниках А (з покликанням на Żegot-у Р. I, 58), П. Варіянти до цього текста: *Гнѣдичъ*: II, 1, № 769; *Лис.* (Збір. у. п. Друг. десяток, ст. 16, № 10) дає приблизно такий самий текст, але без приспіву.

Проте, ми не можемо твердити, що в нашому збірнику було надруковано ту самісіньку пісню, що й у Прачевому. Відомі й такі пісні, які збігаються з цією тільки її заспівом: двома першими рядками: *Гулак-Арт.*: Укр. п. 1868, № 12, № 18; *В. Даниловъ*, 32, або приспівом (пор. *Метлинський*, 314; *Закр.*, № 115; співанники: І, № 35; В, № 31). Заспів та приспів занадто загальні місця пісні, щоб на підставі їх твердити про тотожність пісні. Окрім того, пісня ця займає більше місця, ніж усі зазначені вище її варіянти. Навіть коли припустити, що пісню було надруковано з приспівами після кожних 2 рядків, то й тоді вона не зайняла-б 50 рядків. Очевидячки, в нашому співаннику було надруковано ще невідомий варіянт цієї пісні.

№ 288.

1. [Засвистали козаченьки — въ походъ зъ полуночи;
Заплакала Марусенька — свои ясны очи;
Не плачъ, не плачъ, Марусенько, — не плачъ, не журися;
За своёго миленького — Богу помолися!
5. Стоить мѣсяцъ надъ горою, — та сонця не має;]
Маты сына снаряжала въ чужую сторону:—
Поѣзжай мій сыночку, да не забавляйся,
Черезъ четыре недѣлинки до дому повертайся.
Радъ бы я матанько, щобъ повернувся,
10. Но чого мій воронъ конь въ воротахъ спотыкнувся?
Богъ знае, Богъ видае, коли въ гостыну,
Приїми мою за винчанную за родную дытыну.
Якаяжь бы мій сыночку годынка настала,
Що бы чужая дотынонька за родную стала?
15. Посіюжь я яру пшеницю и озимое жито:
Учеиъ много козеченька на Украйни убито,
А отъ Кракова до Бубнова не велики дви мили,
18. Лежать наши козаченьки по три, по четыре.

Рядки 1 — 5 друкую за Закревським. 7. Напевно: не забаряйся; 9. Зворот, не властивий україн. пісенній мові; Закр.: скорійше вернуться; 10. теж; може—«вороний конь;» 11. домой встигну?

Дуже популярна й до останніх часів, ця пісня була відома акад. *Сперанському* в 8 співанниках 1790—1819 р.р. (порівн. *Перетцъ*, Изсл., 295, 296). З повними подиву й захоплення коментаріями її надрукував р. 1825 *Цертелевъ* („Благонамѣренный", ч. XX, № 20, стор. 216—220), а пізніш й багато инших етнографів. Маючи намір присвятити цій пісні невелику окрему розвідку, обмежусь лише загальними увагами.

Всі українські записи близькі поміж собою. Частина — *Церт.*; *Макс.* 1834, Ш, № 3, стор. 140; *Чуб.* V, 532, № 135; співанники СКЖЩ — маючи деякі варіяції, дають закінчену з боку композиції п'єсу про від'їзд козака. Инші записи — *Баліної* № 53; *Закр.* 59, № 80; спів. DQMKZ Вв Ов Ов^{6} Ов, Ов^{14}БП і наш текст поширюють основне зерно 4 рядками (наш текст р.р. 15—18), що мало звязуються з цілістю (иноді — 2;SP). Окремо стоять: *Бігдай* Ш, № 11 і инші, які далеко одходять од сюжету рядків 1—14 нашого тексту. Див.: *Чуб.*, V, 1006, № 108; *Розенфельдъ*, 66, № 16; *Радченко*, 184, № 130; *Бігдай*, XII, № 158, *Шейнъ*, 668, № 716.

№ 289.

1. Ой кряче, кряче, да чорненькій воронъ,
Да на глубокой долинѣ 2.
Ой плаче, плаче, молодый козаче,
По несчастливой годинѣ 2.
5. Ой кряче, кряче, да чорненькій воронъ,
Да у лузе надъ водою 2.
Ой плаче, плаче, молодый козаче,
На коніку да на вороному. 2.
Вороной коню грай ты подо мною,
10. Да разбый тугу мою. 2.
Разбый, разбый тугу по темному лугу,
Козакови, да молодому.
Ой ѣдетъ козакъ да д[ороженькою 2]
Слезеньками умывает[ся.]
15. Десь моя женка, десь моя старенька,
Да за мною увивается. 2.
Та въ недѣленку рано пораненку,
Да якъ солнце не выходило. 2.
Да съѣзжалася вся моя родина,
20. Вона мене да выпроважала. 2.
Выпровожаешъ моя родиненко,
Да чи не жаль тебѣ буде. 2.
Якъ я поѣду на ту Украйну,
Да между чужіе люде. 2.
25. Ой згадай меня моя стара нене
Сѣдаючи да обѣдати. 2.
Десь моя дѣтина на чужой сторонѣ
Да не кому да отвѣдати. 2.
Ой згадай меня моя стара нене,
30. Ой якъ сядешь у вечери ясти. 2.
Десь мой дѣтина на чужой сторонѣ,
Да не мае отъ него вѣсти. 2.

---

15. Очевидячки — ненька; так і в рядках 25, 29; так само і в Прача[4]. 16. убивається? 18. всходило? 23. У Чубинського № 436 Б — въ сторону чужую.

Сперанський (18, № 3): 8 співанників 1779—1819 р.р. Між иншими — всі видання *Прача*, *Макс.*, 1834, Ш, № 11, стор. 141, *Чубин.* V, 877, № 436 А та Б; *Артем.*: Збірник

2 десяток, 10, № 6; *Лис.*. Збірн. пісень, V, № 30; лубочні співанники — LDRSΠVTBZ. Тексти не дають багато одмін.

№ 290.

1. Эй горе намъ журитися, пора перестати,
Дождалися отъ Царицы на службу заплати,
Дала хлибъ, соль и грамоти за вѣрныя службы:
Ой теперь мы, миле братья, забудемъ вси нужды:
5. Въ Таманѣ жить, вирне служить, границу держати.
[Рыбу ловить, горилку] пить, щей будетъ богати,
Да вже треба женитися и хлѣба робити.
Кто прїйде къ намъ изъ невирныхъ, то якъ врага бити.
Слава Богу и Царицѣ, а покой Гѣтману!
10. Злѣчили намъ въ сердцахъ нашихъ великую рану,
Благодаримъ Императрицу, молимо ся Богу,
Що намъ Она указала на Таманъ дорогу,

1. Годі. 2. За службу. 6. Вирвано; вставлено згідно з текстом Житецького.

Цю пісню Антона Головатого акад. *Сперанський* зазначує в 5 співанниках 1795—1819 рр. (19, № 29). Як каже *Житецький*, це „первое литературное произведеніе на языкѣ чисто народномъ“ було надруковано в „Нов. Ежем. Сочиненіяхъ“ 1792, ч. LXXVII, ноябрь, 23-24 (передрук див. Энеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII в. К. 1900, 119). Як порівнювати наш збірник до цього тексту, то він дає нецікаві ортографічні одміни. Те саме у *Макс.* 1834, II, № 50, стор. 133. *Сахарова*, II, 276 № 7; *Безсонова*, IX, 389; *Закр.* 22, № 16; *Бігдая*, II, № 5. Спів. X, № 103. Максим. між иншим пише: „Сложена и пѣта 12 Августа 1792 года по случаю полученія грамотъ Царицыныхъ, привезенныхъ черноморскаго кошевого войска судьею Головатымъ“. Про історичні обставини див. *М. Драгоманов*, Нові укр. пісні про громадські справи ², К. 1918, 21-22. Пісні складено й про самого Головатого: *Грінч.* Ш, № 1433 та 1434. Портрет — див. в ст. *Оп. Сластіона*, Портрети Антона Головатого —Н. Мин. 1918, Ш, 37-48.

П. Житецький относить цю пісню до елегічних віршів: „по складу своему онѣ близко стоятъ къ народнымъ пѣснямъ, напоминая такъ называемыя псальмы, только безъ религіозной подкладки. Составлялись онѣ не для чтенія, а для пѣнія, по образу народныхъ пѣсенъ, потому онѣ и дошли до насъ не въ старинныхъ рукописяхъ, а в позднѣйшихъ записяхъ, изъ устъ народа“ (ib. 117).

№ 291.

1. Ой не видъ милъ мѣсяцъ свѣтитъ, видкиль ясны зѣрки,
Да внадився козаченько до чужой ижинки,
Да внадився, да внадився якъ кабанъ до жита,
Да вшежъ въ него нема реберъ и голова побита.
5. Чого мужикъ догадався в сѣни притаився,
А на тотъ часъ козаченько до жинки згодився,
Мужикъ думавъ що ячнїй снипъ да взявъ молотити,
Отбивъ ребра, руки, ноги, голова побит ,
Видно кутя до порога въ порога залога,
10. Кунтушъ съ плечь, шапку до долу, окномъ яко мога,
Ой втикати, да втикати до третой хати,
Оглянетца назадъ козакъ и следа не знавши;
Почимъ знати, почимъ знати козацкую жинку,
Сама вона боса ходитъ, горшкомъ вод[у н]ситъ,
15. Выйди, выйди молодеце съ горшкомъ по водицу,
Не хай же я подивлюся на плахту дрибницу.

1. Замість відтіль. 2. Зам. чужої жінки. 15. Зам. молодице.

Спер. (22, № 64) знає тільки в зб. Прача, 4 видання (№ 136), що дає справніший порівнюючи до нашого текст. *Чуб*: V, 675, № 270 дає тільки 7 рядків. *Гацук.* 92 — підправив її. Перші 3 рядки — популярний заспів, після якого йде вже инакший текст. Див. Клм. № 55; Д, 117 № 19. Див. також: B № 87, Z № 87.

Сюжет цієї пісні — фабльо, поширене і в епічній літературі і в інтерлюдіях.

№ 292.

1. Катилися возы съ горы, поломали спицы,
Да вжежъ минѣ не ходити на тѣ вечерницы,
Да вжежъ минѣ не ходити куди я ходила,
Да вжежъ минѣ не любити ково я любила,
5. Дай черезъ дорозинька ходимъ по теляты,
Як у тебѣ такъ у мене чорны бривеняты.
Дай шолъ козакъ черезъ бойракъ, бойракъ похилився,
На козака пригодинка козакъ зачирився,
Дѣвчиноньку выкликая не голосно свисно:
10. Ходи сюда сердце мое на едну годинку,
Чи ты моя, чи не моя да сердинку будишъ,
Коли моя сердце будешь хвалити ми Бога.

8. зажурився? 9. свиснув? 11. дай?.

Спер. (23, № 53): 3 спів. 1790-1819 рр. Характерна для цієї пісні її многоваріянтність. З зовнішнього боку вона об'єднується формулою: Котилися вози з гори — поломали спиці, з внутрішнього: Любилися, кохалися — тепер перестали.

Усі варіянти зводяться в кілька груп, але з них жадної не можна вважати за первісну. Можна гадати, що такою і була самісінька формула паралелізму, яка по різних місцевостях набула різного тематичного розвитку. 1) WOl, 353. № 191, *Гоголь*, 229, № CLXXI; тему розвито з образа: Kohaly sia, lubyli sia, jak holubiw para. 2). *Kolberg*: II, 192. № 356: про розлуку розповідається коротенько; первісна формула набуває імперативного уклону: Lubite sie czorni oczy . . ., 3) *Закр*, 71, № 99 — найповніший варіянт; співанники КРИБ так чи инакше скорочують; 4) Спів: DFRS, виходючи з первісної формули, дають контамінацію з инакшим сюжетом: ой у полі нивка, на їй материнка. 5) Формула збільшена новим мотивом: же на моей головонькѣ вѣночекъ не буде — *Врабель*, 41. 6) Наш текст дає новий варіянт, бідно й невдало розвинений. — Знов таки инакші варіяції в альб. 1814-1818 рр. — див. *Янчукъ*, К. Ст. 1888. X, док. 8.

Первісна ця формула давала иноді й инакше розвинення. Див. *Лоначевський*, 537 № 226. . . . шаталися два глитаї: Де тут вечерниці?; *Враб.* Співанки, 293, № 208.

Грінч. № 930 — зазначує окреме видання цієї пісні р. 1886 з підзаголовком „Слова Квитки".

№ 293.

1. Ахъ! подъ вишенью, подъ черешнею.
Стоялъ старой съ молодою,
Якъ и съ ягодою.
И просилася,
5. И молилася:
Пустижь меня старый дѣду на улицу погулять.
[А]хъ! и самъ не пойду,
[И] тебе непущу.
Хочешь мене старенькаго да и покинути,
10. Ой не кидай же мене моя бабусенька,
На чужой сторонѣ,

При лихой годинѣ,
Куплюжь тебѣ хатку,
Еще сѣна жатку,
И ставокъ,
И млинокъ,
И вишневый садокъ.
Не хочу я хатки.
Ай ни сѣна жатки,
Ни ставка,
Ни млинка,
Ни вишневаго садка.
Ой ты старый дидуга,
Изогнувся якъ дуга,
А я молоденька,
Гуляти раденька.
Ой сгиньте, пропадие,
Вы старыя кости,
Не сушите, не крушите,
Моей молодости;
Ой ты старый кахи, кахи,
А я млада смѣхи, смѣхи;
Ай ты старъ, я молода,
Между нами зла невзгода.

1. У Прача — вишнею. 3. Пр. — з. 10. Пр. Марусенько. 17. Пр. вишневенькій.

Спер. (21, № 30): 14 сп. 1780-1827 р. Акад. *Перетц* (Изсл, 287 — Изв. . . 1907. I, 179-180) зазначує її в 2 рукоп. збірках XVIII в.; один з цих текстів дає „едва ли не простѣйшую и первичную редакцію пѣсни". Всі записи я поділяю на 3 групи: 1) текст акад. *Перетца*, нашого збірника, *Закревського* 17, № 7; *Гнѣдича* II, 1, № 909, співв. QBOвZBвXГN. 2) Наталка Полтавка, I, 3 — коротший од нашого (1-25), сп. DSKБГ; Ов³Ов⁶, 3) W. Ol. 302, № 202; *Голов.* I, 231, № 63; близький до нього сп. А. № 93 — текст розвитий без особливо цікавих змін. Ці угрупування дозволяють нам накреслити життя цієї пісні в усній традиції. Перша група — це стара народня традиція: у третій — ми маємо розвиток її; друга — опірається на друкований текст „Нат.-Полт." і од нього через співанники знов спускається до народніх верстов.

Окрім цих текстів маємо і ускладнені инакшими мотивами: *Гнѣд.*, II, 1, 140, № 764: пісня закінчується п'яницьким рефреном: На здоровье тому, чію водку пьемо. На погибель тому, хто завідує кому і далі. В сп. О, окрім цього мотиву, приєднано ще й головне з пісні № 283. Див. варіяцію на ту саму тему *Гоголь*, 159, № LV.

№ 294.

1. Ой гай, гай, гай, гай [зелененький.]
Ти нея тебе полубила, [що ти молоденькій.]
И на мѣстѣ була, и горѣлку пила,
И росады накупила, весь огородъ засадила, 2
5. И росада моя принялася була,
Дѣвчина съ козакомъ понялася була 2
И капусточка, и кочаньичко,
Вѣрно съ козакомъ жениханьичко 2
Ой не бійте мене, и не лайте мене,
10. Коли я вамъ докучила, такъ отдайте мене, 2
Отдайте мене за Волошина,
Що я дѣвчина, да хорошая. 2

Ой ненько моя, ая дочька твоя,
Тогдѣ було бити, вчити, якъ маленька була, 2
А теперь я велика, треба мине человѣка,
Ни стараго, ни малаго, средняго молодаго, 2
Щобъ и въ полѣ оравъ, да и въ домѣ дбавъ,
Мене жъ молоденькую да хозяйкою звавъ, 2

1-2. Відновлено згідно з Прачевим текстом. 2. У Прача здасться вірніше: тим я. 7. вірное 15. Замість середнього. 16. У Прача: въ домѣ бивъ; в нашему зб. — вірніше·

Спер. (стор. 18, № 1) — 8 співанників 1779-1827 р. з невеликими одмінами: W. Ol. 427. № 299; *Голов.* I, 326; *Бігдай* VI, 224; VI, 260 і мало не однаковий текст у сп. MDPQSOв³Ов¹⁴. У тексті ХСб. XII, 403, № 68 бракує рядків 1 — 7, проте більш розвито рядки 8 — 17; замість „Волошина“ — „Турчина“. Пор. *Гнѣдичъ* II, 1, № 687. У *Гоголя*, 389, № 182 — уривок. В контамінації з відомою піснею: „I шумить і гудить...“ — в російському варіянті *Овсянникова*, № 294.

№ 295.

Ой колы я прудыуса любыла, любыла,
Не одна я черевичьки зносила, зносила,
Цуръ тебе прудыусе,
Пекъ тебе прудыусе,
[Сама себе] дивуюся, съ прудыусомъ цѣлуюся. 2.
* * *
[Ой приѣхавъ] мой миленьки у ночи, у ночи,
[Заставъ меня съ] прудыусомъ на печи, на печи;
[Ц]уръ тебе прудыусе,
[Пекъ] тебе прудыусе
[Сама себе дивуся с]ъ прудыусомъ цѣлуюся. 2.
* * *
Ой кто тебе мой миленки и сказавъ, и сказавъ,
Що у мене прудыусъ ночевавъ, ночевавъ?
Цуръ тебе прудыусе,
Пекъ тебе прудыусе,
Сама себе дивуюся, съ прудыусомъ цѣлуюся. 2
* * *
Наѣхали Москалики и Донецъ, и Донецъ,
Дали мине два рублика на танецъ, на танецъ,
Цуръ тебе прудыусе,
Пекъ тебе прудыусе,
Сама себе дивуюся, съ прудыусомъ цѣлуюся.
* * *
И копѣечку на горѣлочку, и шажокъ на медокъ,
Щобъ у меня молоденькой не болѣвъ жовотокъ,
Цуръ тебе прудыусе,
Пекъ тебе прудыусе,
Сама себе дивуюся, съ прудыусомъ цѣлуюся. 2.

2. Повинно бути: не одни? 5—9. відновлено. 10. собі.

Спер. (18, № 2): 8 співан. 1779-1819 рр. Далі: *Закр.* 108. № 154, *Лис.* збірн. . . для хору, X, № 109. У лубочн. спів. дуже часто: 1) Тексти: *Закр,* ВВвNБQОв¹⁴ дають різні комбінації з 3-4 строф; найсуцільнішу та з боку логіки найзвязанішу комбінацію дає Ов¹⁴. Текст *Лис.* додає до цього ще одну строфу, яка не має такого тісного звяз-

ку з сюжетом пісні. 2) Тексти SFB контамінують даний сюжет з новим про непокірну жінку, що не хоче працювати. Інші — KNПв більш менш скорочують цей текст; 3) Наш спів. дає 1, 4 та 5 строфи зовсім нові; 2 останні, мало звязані з піснею. Перша група — це, очевидячки, основне зерно пісні; останні — її пізніші наростки. Далеку варіяцію дає спів. К, 90.

Прудіус, Прутивус за *Закр.*, II, 494; *Грінч.*, 493= „Усач". Иноді й ширше: „... так и зиркае, деб москаля знайти, або инчого прудіуса" (*Тобіл.*, Найм, Ш, 7). *Шаховської* у своїй опері „Каз. Стихотв". (I, 2) надав цьому слову значіння йменя особового, розуміючи його, як імення для старої грубої людини. Напевно Шаховської знав цю пісню із старих співанників; сп. Д. — дає текст за Шаховським.

№ 296.

1. Охъ, дале бо не хочется,
Коло печи ворочиться,
Да въ тоненькой сорочицѣ
И въ рубковой наметицѣ.
5. Мой старый мужъ за пичькою
Кахи, кахи, кахи, кахи;
А я млада съ милесенькимъ
Хихи, хихи, хихи, хихи;
Чи ты стар, чи не дюжъ,
10. Иль экое лихо,
Я чешуся, копошуся,
А ты лежишь тихо,
Подушечка, подушечка,
Да ты пуховая,
15. Молодушка, молодушка,
Да ты молодая:
Ково люблю, ково люблю,
Тово поцалую,
Пуховую подушечку
20. Тому подарую.
Ахъ! ни душечки,
Ни подушечки,
Ни той рѣчи,
Съ кѣмъ спать лечи.
25. Пошолъ Петрокъ въ чеснокъ,
А Улька въ цыбульку,
А вотъ тебѣ Петрачокъ,
Солодненькой чесночокъ,
Натко тобе Улька
30. Горькая цыбулька.
Не хочу я у тобѣ брать.
Отвѣчала Улька:
Мнѣ нельзя тебя любить,
Ибо ты старенекъ,
35. Ты Русинъ, ты жъ Русинъ,
А я Католичка,
Ты великъ, ты великъ,
А я не величка;
Ты въ ботахъ, ты въ ботахъ,
40. [А я в]ъ черевичкахъ
[А каза]къ ей говоритъ
[Смил]уйся панья
[Люблю т]ебя паче себя,
[Хоть ты] Католичка;
45. Люблю тебя больше,
Что ты не величка.

1. . . . . далебі. 10. . . . . чи якое лихо?

Акад. *Сперанський* (стор. 20, № 19): 3 співанники 1791 — 1812 рр. Пісня тільки на половину українська, великорусизмів у ній дуже багато. Наприклад, рядки:

Подушечка, подушечка
Да ты пуховая
. . . . . .
Ково люблю, ково люблю
Тово поцелую. . . .

мені довелося чути од дівчат Путивльського повіту, на роботах в економії Лебединського повіту на Харківщині. Можливо, що це взагалі поширена формула. Дивись: *Овсянниковъ* 82, № 11; 100, № 12. У *Гнѣдича* II, 1, № 565, стор, 41-42 надруковано коротеньку пісню, яка відповідає рядкам 1-9 нашої. Виходячи з цього, а також з аналізу композиції пісні, можна прийти до висновку, що в нашому тексту з'єдналися 2 пісні: одна українська друга великоруська з подібними метрами та мотивами.

№ 297.

Три дни спавъ 2, спавъ три годины,
А всежь съ материной лихой причины, 2.
Казавъ мене мой богатый погнати козы,
Въ зеленую дуброву, въ густыя лозы;
Кинуся, порвуся, простру оченьки,
Глялъ я, гдижь козы; ахъ! нема козанки.
Скочу я, скочу до лѣса,
Чи низъ ели козонка волки до бѣса;
Скочу я, скочу сюды не туды,
Назадъ ся вертаю, незнаю куды.
Ахъ! вижу, вижу, здалека вижу,
Здалека вижу подъ сосною лежитъ;
Чи не мояль козанка тамъ заблудила,
Ажъ мине хпотамъ такъ навалила.
Ай бачу, бачу—дивчину спрячу,
Радъ бо я збудити, лядва не прящу;
Стянувъ я за бѣлы рученьцы,
Открыла дивчина черны оченьцы,
Кричала, хаила — яжь неважалъ,
Поколь я личико не нацѣловалъ.
Дай Боже до вика козанку пасти,
Щобъ мине тако грубы напасти;
Дай Боже до вика козы убыти,
Дабы ся здивчамъ такъ не любити.
Охъ, моя! охъ, моя! доля лихая,
Гдижь моя дилася коза рябая?

3. Може, мій батько? 6. де-ж. 8. Замість: чи не з'їли козоньку. 14. ? 15. спячу? 16. ледве не прящу? 22. Може: такі губи напасти? 24. дівчатами.

Сперанський (2), № 20) — 3 збірники. У другому рядку бачимо „матерой“ — менш певний текст. Майже самостійний варіянт до цієї пісні зустрічаємо в «Русалці Дністровій» (Гр. № 78) в відділі „Старина“ (ст. 119); напевно — пісню взято з старого запису.

№ 298.

Недамъ покою,
Пойду за тобою:
Почто оставляешь,
Совѣсти немаешь,
Пріятель и друже.
Ахъ! какъ присягался,
Бога небоялся,
Что будешь мнѣ вѣрнымъ,
А не лицемѣрнымъ;
Все то отмѣнилось:
Чи я не вродлива,
Чи я не чернобрива,
Чи яжь не молода,
И панскаго рода.
Оглянися друженько,
Что мя укоряешь,
Сама тое узнаешь.
Какъ мнѣ тебя взяти,
Что могу я знати?
Явивши свой недостатокъ
Ты и сам признаешь,
Когда совѣсть маешь;
Тѣ канцеляристы,
Что писали листы,
Такъ мнѣ учинили.
А я молодая,
То не разсуждая,
[О]тписи давала,
Совѣсти незнала,
[Всѣм]ъ вѣрила равно;
[Воть те]бѣ наука,
О серденьку мука;

Знай, какъ поступати,
Не многимъ внимати,
Но единаго знати,
Будетъ, тебѣ листовъ,
А канцеляристовъ,
Да дѣлъ треба много,
Безъ тебя убого,
Ты бывай здорова;
А для комплементовъ,
Взыскуешь студентовъ,
Они добре знаютъ,
И не ошукаютъ,
Какъ наша братья.

14. Не панського рода? 17. самъ? 32. Треба: А.

Сперанський (23, № 54): 3 збірки 1780-1819 рр. Окрім цього, зазначус її *П. Житецький* у співаннику, про який я згадую (на стор. 152, прим. 1); там з пісні наведено тільки 12 рядків, які відповідають 22-28, 39-44 нашого тексту.

Вірша ця являє діялог, у значній мірі зіпсований.

№ 299.

Ой! прїѣхалъ мой милинькой съ поля,
Плаче, плаче, у оконочка стоя:
Гой, бѣдная голованька моя!
Що се занедужила да миленькая моя,
Ой! умру, я умру, мой милеинькой, умру;—
Изруби мене дубовую труну;
Наденъ на мине тонкую сорочку,
Сховай мене въ вишневомъ садочку,
Высыпай на мине высоку могилу;
Посади на ее калину, малину,
Ой тутъ будетъ загуле летати,
Рано и вечеръ будетъ вона куковати.
А мени буетъ веселенько лежати.
Мой миленькой по садочку ходитъ,
Малое дитя за ручиньку водитъ.
Гой, устань, ты устань, милая моя,
Расплакалось да дититка твоя.
Не хай плаче, да кари очи будутъ,
Вона меня у викъ свый незабудетъ.

4. твоя? 6. зроби. 8. вишневому. 11. зозуля? 17. дитинка.

Єдина в нашому співаннику пісня, якої нема в відомих акад. *Сперанському* старих співанниках і в новітніх лубочних. Етнографічні записи: *Метлинський*: 265-272 – 7 варіянтів; *Чуб.*: V. 365, 367, 782 № 716, 720, № 359 — 7; *Лисенко*, вып. VI, № 6; *Гнѣдич:* II, 1, № 702, 705; *Дикарев,* Вор. Сб. 306; Харк. Сб. VШ, 556. *Новицький*. Сб. Х. И.-Ф. О, VI, 2, стор. 143; *Рудченко* XXXI, 2; білоруські — *Довнар-Запольський*, № 529, *Романов*, I, 6, № 14. Життя цієї цікавої побутової пісні заслуговус окремої розвідки. Основне її зерно — передчування смерти жінкою, бажання, яке вона висловлює що-до свого похорону, та важке становище удівця з дітьми (в деяких варіянтах він бере нову жінку). Різні варіянти розвивають окремі мотиви, які знаходяться в пісні Чоловік замислюється, що було причиною жінчиної хвороби: може його побої (Дикар., Ром., Х. Сб.). Жінка радить чоловікові, що робити з дітьми, щоб вони не плакали: найняти мамку (Гнѣд., № 702), бавити їх (Гн., № 755), одружитися вдруге (Метл., Гадяч). В деяких варіянтах жінка має призру на чоловіка: вона передчуває, що чоловік її не любить і бажає їй смерти [Zw. A. Kr, VШ, (39)]; її смерть тільки містифікація, щоб вивідати справжнє відношення до неї чоловіка — *Гол.* II, 469, № 1.

Цікаві ті пісні, які ускладнюють основне зерно сторонніми йому мотивами. Варіянт Нов. переносить в обстанову сватання; у Рудч. та Дов.-Зап.— пісня йде вже не з уст жінки: про смерть думає чумак, який занедужав у дорозі.

№ 300.

1. Ишовъ козакъ с Дону,
И съ Дону до дому;
Сѣлъ надъ водою
Белы руки мостъ,
5. Очи протираетъ,
Долю проклинаетъ:
Доля моя, доля,
Чомъ ты не такая,
Якъ чїя другая;
10. Що люди не робятъ,
Да хороше ходятъ;
А я за робляю,
Ни чего не маю;
Що за гойную
15. И то прогуляю.
Найму я музыки:
Грайте музыки, грайте;
Отъ села до села
Музыки играютъ, —
20. Мнѣ люди лаютъ.
Отзовется доля
По тый болъ моря.
Казаче, бурлаче,
Не проклинай долю.
Доля твоя, доля
26. Якъ и чїя другая.

19. Замість — мене.

Спер. (22, № 50): 4 співанники 1806-1819 рр. Всі варіянти цієї дуже популярної пісні поділяються на 3 групи: 1) Найкоротший у *Котляревського* (Нат.-Полт., I, 8) і слідом за ним співн. К. Инакші варіяції: Х. Сб. XI. 460, сп. ВГ. В усіх піснях цієї групи ми бачимо тільки скаргу долі. 2) Доля дає більш-менш поширену відповідь: наш збірн., *Даниловъ*, 54, № 41; *Макс.*, 1834, 170 № 39; *Чуб.*, V, 478, № 67; *Х. Сб.*, XI, 466; VШ, 158; співанники LBвOBZPFRBUTADXOв[3]; всі ці тексти одрізняються тільки невеликими одмінами. Оригінальніші тії тексти, які переносять нас у чумацьке життя: збірн. Д. М. Щербаківського, № 502, див. нижче; *Чуб.* V, 1042, № 1065. Знов инакші — *Щепотьев*, № 23. 3) *Закрев.*, 73, № 103; *Бігдай.* IX, № 324 — дають окрім поширеної відповіди долі детальніший малюнок життя щасливої людини. В уривку QOв[14] — пісня позбавлена діялогу.

№ 301.

1. Симь день молотила,
Чехъ, Чехъ за робила;
Сама соби дивовалась,
Що зъ Ляшейкомъ прогуляла.
5. Ни жаль мини гроши,
Бо Ляшекъ хорошїй;
Ручку въ ручку притискае,
Сердце съ сердцемъ размовляе.
Колибъ все я стратила,
10. А зъ Ляшинькомъ бавила:
Ляшикъ любый, Ляшикъ милый,
Зъ Ляшкомъ пыйду до могилы.
Якъ въ день, такъ въ ночи
Ляшекъ милый предъ очи.
15. Ляшекъ милый, Ляшекъ любый
Зъ Ляшкомъ пыйду погуляю.
Цуръ, пекъ, чиловику
Геть, прочь ты мужику
Вечераты не готую
20. Симь разъ Ляха поцѣлую.
Симь день робить буду,
Таки Ляха незабуду,
Еще Чехъ зароблю,
Таки Ляшка треваблю.
25. Пусти мене мати,
Пусти погуляти;
Гуляла я вчора
Съ утро до вечера.
Всѣ Ляхи на дворѣ,
30. Ая съ однимъ въ окоморѣ,
Ручку въ ручку прижимала
Сердце съ сердцемъ козмовляла.

В тексті друкарська помилка: розмовляла.

Спер. (23, № 52) — 3 збірники 1810-1819 рр. Наш текст дає новий варіянт до тих, які відомі в инших збірках. Тільки в ньому навпроти мужикові ставиться лях, а не

козак. Але й узагалі тільки рядки 1—12 спільні обом. Типовий для всіх запис — це текст *Закревського*, 12, № 3; небагато одмін од останнього у *Бігдая* V, № 97, в співанниках МРКБГП. Нову варіяцію дає Климов, № 79: 15 рядків ідуть за Закревським, далі нова деталь: „Геть прочь, вся родина, и мужь и дружина . . . . “.

№ 302.

1. Ой послала мене мати
Рыбы куповати,
Хихи, хохо, рыбы куповати,
Ая рыбы некупила,
5. Въ школу заблудила.
Да задавъ же мнѣ тамъ
Школяръ велико обецадло;
А я того невыучила,
Ажъ личико зблекло.
10. Наварижь ты панья матко
Съ перцемъ поливочки;
Сподевайся, панья матко,
Альбо сына, альбо дочьки:
Коли будетъ сынокъ,
15. Будетъ онъ дьячекъ;
Коли будетъ дочька,
Будетъ она швачка;
Коли будетъ сынокъ,
Будетъ козачекъ,
20. И небудетъ швачка,
А будетъ козачка.

3. Очевидячки рефрен. 10. Навари-ж.

Сперанський (23, № 55): 3 співанники 1780—1819 р.р. *Чубинський* V, 1188, № 3 дає новий варіянт, в якому тільки рядки 1—2, 4—5 збігаються з нашим текстом. Останні досить детально розвивають той самий сюжет. Окрім цього, инакший текст *Чубинського* (V, 175, № 357), який починається: «Да веліла мені мати Тонку пряжу прясти» — дає подібний варіянт: замість праці — у дочки думки про гостя, який її „на ночь пудмовляе“.

№ 303.

1. Самъ я не знаю,
Що чинити маю,
Чи мнѣ женитися,
Чи въ ченцы постригтися?
5. Прошу мя порадте.
* * *
Прошу дѣвоньки,
И у васъ у довоньки.
Дайте пораду,
И сердцу отраду
10. Якъ на свѣтѣ жить.
* * *
Начнутъ быти
Жена и дѣти.
Мысли покойны,
И всигда пристойны,
15. На чужихъ не взглянешь,
* * *
Якъ оженюся,
То всѣмъ зажурюся;
Треба купити
Начовки и корыто,
20. И про запасъ колиску.
* * *
Добра рѣчь жена,
Колибъ только она
Бога мовляла,
Хлиба заробляла,
25. Всигда мнѣ помогала.
* * *
А не ленилась,
Всигда трудилась,
Чимъ бы мы дѣти
Могли прїодѣти,
30. Чтобъ не померли.
* * *
А бо то лихо,
Звыкли жинки тихо,
Въ лежку лежати,
А ничимъ недбати,
35. Только потяготись.
* * *
А такъ тоею,
Лежнею своею,
На день успѣетъ,
Бо мужъ одуреетъ,
40. Хоть бы былъ философъ.

Сперанський (стор. 23, № 56): 3 співанники 1780—1819 р.р. Ця вірша — літературне оброблення побутового мотиву, який знає і народня пісня. Див. *Żegota Pauli*, 185, № 1 — piesń do tańca:

I sam niewiem co mam robić,
Czy się żenić, czy tak chodzić.
I sam niewiem co mam robić,
Czy wędrować, czy się żenić
Wędrował bym — nóżki bolą —
Ożenić się: cierp niewolą
Jedno woła: tatu, tatu,
Drugie woła: daj mi papu,
Trzecie woła: daj mi chleba.
A mnie żony niepotrzeba.

№ 304.

1. Велѣла мнѣ мати
Зеленъ ячмень жати:
Жни, жни, моя Дуненько,
Жни моя серденько.
5. [Жм]еню нажала,
[У ме]жи лежала:
[Жни], моя Дуненько,
[Жни], моя серденько.
[Вѣ]никъ нажала,
10. [Къ] сердечьку прижала:
Прижми, моя Дуненько,
Прижми, моя серденько.
Ячменное зернечко,
Укололо въ сердечко:
Терпи, моя Дуненько,
16. Терпи моя серденько.

5—10. Обірвано.

Відома акад. *Сперанському* (№ 38) в 9 збірках 1780—1827 р.р.; акад. *Перетц* знає її в 3 рукописних збірках (Изсл. 287 і 291, прил. 123). Новіші записи — *Закревського*, 110, № 166; *Головацького*, I, 331, № 170; співанників: FQSOB — дають майже однаковий текст; він небагато одмін має од нашого тексту, який можна вважати за основне зерно цієї пісні.

Білор. варіянт — коротенький *Романов*, I, 1, № 148.

№ 305.

1. Челомъ бью панове Любляне,
И вамъ мещанки Люблянки,
Да и вамъ же дивки чернобривки;
Чи знаете мене: бо я Пилигримъ старый,
5. Въ городахъ Грецкихъ довольно бывалый.
Греки говорятъ да вси они въ носъ,
То ихъ привѣтство антрофосъ колосъ;
Бо вы того не будете знати,
Такъ лебше по просту буду мовляти:
10. Дайте горилки, налейте мнѣ торбу,
Положу я ея на моемъ горбу,
Иду такъ до Риму, гдѣ ея немаютъ,
И только едину воду потягаютъ:
Бо такъ-то намъ нудно горилки не пити,
15. А мыжь коханка безъ тебя неможемо жити.

7. ἄνθρωπος καλός. 10. Зіпсовано. 11. Моєму.

Спер. (№ 72) — тільки в „Собр." Чулкова-Новікова 1780 р. з трохи зіпсованим звертанням: „*попове*-мѣщане". Звертання „попове-мѣщане" читаємо ми й у шкільній декламації (*В. Перетц*, Къ исторіи польск. и русск. народ. театра — Изв.... і відбитка Спб., 1904, 24). Пилігрим, каже акад. Перетц — „этотъ герой интермедій давно отлился въ опредѣленный типъ; встрѣчается онъ въ вертепномъ дѣйствіи, а также и въ польской интермедіи еще въ первой половинѣ XVII в. Пилигриммы обычно выступаютъ лгунами въ разсказахъ о своихъ путешествіяхъ" (ib. Спб. 1905, 45).

№ 306.

1. Переходомъ въ чистомъ полѣ заквитлы Волошки,
А яжь тебѣ полюбивъ, що румяна трошки,
Гей, перестань ты до мене ходити,
Мене молодую съ розума сводити.
5. Яжь не перестану, поколь не достану,
Румянаго личка, хорошаго стану.
Якъ маю перестати, когда люблю тебѣ,
А тыжь моя сердонько пусти мене до себѣ.
Якъ мене пустити, мати ключи маетъ,
10. И великимъ замкомъ двери замыкаетъ:
Вскрала ключи у матери, мати не почула,
А своего миленькаго до себѣ кликнула.
Ахъ! ты, мой миленьки, утѣшь мою душу;
14. Що ты подиктуешь, то чинити мушу.

Сперанський (№ 57): 3 співанники 1781—1819 р.р. Найстарші тексти — в рукоп. зб. Моск. Синод. Бібл. (*В. Перетцъ*, Изв., 1907, I, 161), та в так само рукописному співаннику *М. Грушевського* (З. Н. Т. ім. Ш. у Львові, XV, 22). В обох текст починається з рядка 3 нашого і в загальному відповідає йому. Окрім того, у Грушевського він має й продовження, де розповідається про наслідки одвідування „миленького". Новіков дає майже тотожний з нашим текст (*Перетцъ*, Изсл., 175—176). З незначними одмінами (без рядків 13—14 нашого тексту) надруковано цю пісню у *Чуб.*, V, 136, № 289; по рукоп. збірнику Кулша у *Закр.*, № 52. Також і в спів.: DOBBвQZ; цікаво, що ці останні тексти майже до слова збігаються з тим, який надруковано у Чубинського. *Гнѣдичъ*, II, 2, № 277, знає в народній традиції роменського повіту пісню, що починається: „перейшли ми чистое поле, зацвітли волошки". *Гоголь*, 202, № 15 — невеликий уривок.

Костомаров (УШ, 530) зазначує, що волошки, що їх народня творчість зараховує до любовного зілля, рідко зустрічаються в співах. Як приклад, він подає рядки:

Ой у поли, въ чистомъ поле зацвѣли волошки,
Полюбивъ тебе дивчино, що чернява трошки.

IV.

У своєму переліку акад. Сперанський зазначує видання збірника Прача-Львова р. 1790 і пізніші: 1802, 1805, 1806, 1816 рр.[1]). Проте, в коментаріях до окремих пісень він покликається тільки на перше видання. А. Пальчиков у передмові до новітнього суворінського видання збірки[2]) вказує після 1-го тільки 2-е видання: р. 1806 — доповнене і р. 1815 — передрук 2-го. Видання Суворіна, повторюючи 2-е, є таким чином вже 4-им. Для українських пісень воно має особливий інтерес: їх у ньому не 6, як у вид. 1790 р., а 15 (№ 135-150). Порівнюючи до збірн. 1800, нових — 9[3]).

Збірник Прача-Львова цікавий не тільки кількістю українських пісень, але й тим, що тії пісні, які ввійшли до нього, записані з голосу

[1]) стор. 14, № 3.

[2]) Русскія народныя пѣсни, собранныя *Н. А. Львовымъ*. Напѣвы записалъ и гармонизовалъ *Ив. Прачъ*. Изд. Суворина, Спб. 1896, стор. V.

[3]) Цікавих одмін порівнюючи до зб. 1800 р. нема.

аматорів та родичів, які весь час співали в домі Н. А. Львова[1]). Проте, я, на жаль, не можу подати самих текстів пісень. Другого видання 1806 р. в моїому розпорядженні немає, а в передруку його, згідно з спостереженнями акад. В. Перетца пісні „напечатаны не только съ исправленіемъ грубыхъ грамматическихъ ошибокъ, но и съ прибавленіемъ новыхъ“[2]). Мушу тому обмежитися тільки вказівками на початок пісні[3]) і бібліографією варіянтів.

У збірнику Прача-Львова в трьох його останніх виданнях українські пісні займають VI-ий, останній відділ[4]). У коротенькій передмові ми читаємо: „Свойство малороссійскихъ пѣсенъ, ... и напѣвъ ихъ совсѣмъ отъ русскаго отличенъ. Въ нихъ болѣе мелодіи, чѣмъ въ нашихъ плясовыхъ; но не видно ни одной армонической малороссійской пѣсни, которая бы равнялась съ нашими протяжными[5]). Употребленіе съ давнихъ временъ бандуры между малороссіянами способствовало усовершенствованію ихъ пѣнія“[6]).

Переходжу до самих пісень.

№ — 135 див. нижче, збірн. Д. Щербаківського, № 691.

№ — 136 див. вище, зб. 1800 р. №№ 291.

№ — 137 Чито тая Кулина
Живе край дороги,
А въ Кулины бѣло лице
И черныя брови; 2.

Акад. *Сперанський* не знає цієї пісні. Відома в співанниках MDSX. Текст їх збігається з Прачем у рядках 1-35; 36-55 механічно приєднано з відомої пісні (див. вище № 283).

---

[1]) Пальчиковъ, стор. XIII.

[2]) Изслѣдованія... I, 291-296.

[3]) Зазначати пісню тільки першими її рядками не завсіди річ певна: часто пісня починається однаковим заспівом, який вводить у різні сюжети. Обмежуся небагатьома прикладами. Після відомих рядків: „Ой під гаєм, гаєм, гаєм зелененьким“ 1) найчастіше продовження — це: «Там орала дівчинонька воликом чорненьким». Але, окрім того, зустрічається: 2) «Брала дівка льон дрібненький» — *Чуб.*: V, 359 № 703; *Кв.*: № 336; порів *Чуб.*: V 496, № 108; 3) «Ой там ходила мила зъ миленькимъ» — *Чуб.*: V, 631 № 238, порівн Zw. A. K, VIII, (198); 4) «Помандрував в чисте поле козак молоденькій» (I, № 39); 5) «Там стояло хортовище с своима хортами» — *Дем.*: II, № 245; 6) «Ой за лисом темненьким, ой там грає козак Нечай» — Л, № 109. 7) Плыве Дунай чистой да быстренькій — *Гоголь*, 235, NCLXXXVI. Або знов після рядків: «Ішов козак з дому, з дому до Дону...» окрім того, що ми бачили 1) в збірн. 1800 р. № 300, маємо ще й инакші пісні: 2) *Эварн.*: № 104; 3) *Гнѣдич*: II, 1, 357, № 829; і багато инакших прикладів можна-б ще навести.

[4]) Попередні відділи: I „хороводныя“ (10 №№); II „Плясовыя или хоровыя“ (60 №№) III. „Протяжныя“ (48 №№); IV. „Свадебныя“ (10 №№); V. „Святочныя“ (6 №№).

[5]) Складачі збірника поділяють російські пісні по роду музики на: 1) „протяжныя“, або „армоническія“ — „минорныя“ та 2) „плясовыя“, або „мелодическія“ — „мажорныя“ — стор. XV.

[6]) стор. XVII.

№ 138 — див. вище № 293.

№ 139 — Щука рыба въ мори гуляе доволи,
А я молодъ на чужини, да не маю доли. . . . . .

Акад. *Сперанський* (№ 27)—2 співанники 1799—1812 рр. 1) *Максим.* 1834, 164, № 27 дає майже такий самий текст, а за ним і співанники XMS. *Чуб.*: V, 941, № 20 дає текст Максим., вставляючи заспів: «О вийду я, вийду на гору крутую, та гляну я, подивлюся на воду биструю». 2) спів-и КЛ розвивають такий самий сюжет з незначними доповненнями. 3) спів. RNTU дають текст нашого збірн. = 10-24. 4) Етнографічні записи з Білорущини дають рекруцькі варіяції цих самих пісень; кінець збігається з рядками 10-24 — *Булгаковский,* 140; *Бычко-Машко,* № 16.

№ 140 — див. вище, № 294.

№ 141 — „ „ № 283.

№ 142 — Ѣхавъ козакъ за Дунай,
Сказавъ: дивчина, прощай,

Акад. *Сперанський* (№ 60)—15 збірників 1812—1827 рр. Цій пісні присвятив окремий розділ у своїх розвідках акад. *В. Перетц* (Изв... 1903. I, 104-110). Пісню цю склав Климовський, український письменник XVIII-го віку (див. *В. Срезневскій*, Климовскій-Климовъ, „козакъ-стихотворецъ“ — Сб. Х.И.-Ф. Общ. XVI, 509-546). На думку акад. В. Перетца, пісня була відома в народній традиції в двох варіянтах — в 4 та 6 строф. З 1806 р. її зафіксовано у Прача, пізніш — у Шаховського („Козакъ-Стихотворецъ“, д. І. я. 1) майже в такому самому тексті. Етнографічні записи та лубочні співанники знають її з різною кількістю строф (иноді порядок їх переплутано): 4 — *Прач, Голов.*: I, 563, № 3. 5 — *Арт.*: Ш; 6; APQ. 6 — *WO*, 234; *Максим.*: 141; *Голов.*: I, 129, № 81; *Щеп.* № 83; співанник, зазнач. акад. В. Перетцом, 109; 7 — *Закрев.*: № 27; *Чуб.*: V, 291, № 576; *Дем.* II, № 139, співанники NMDBOвOв^{3}Ов^{14}N; Легасов (див. Перетц, 119). Єсть і уривки в 3 строфах — спів-и ХКЖ; окрім цього, акад. Перетц зазначив і велику ампліфікацію цієї пісні — до 24 строф (див. 107).

№ 143 — Въ славномъ городѣ Переяславѣ
Да покопали танцы [1]),
Ишовъ козакъ отъ дѣвчины
Да не къ вечеру вранцѣ.

Акад. *Сперанський* цієї пісні не знає. Єсть вона в рукописному альбомі Іщенка (К. Ст. 1889. II, 494) — побутова пісня з відбитками історичних подій.

№ 144 — див. вище № 292.

№ 145 — „ „ № 295.

№ 146 — „ „ № 289.

[1]) Напевно „шанці“.

№ 147 — Ой! на грецѣ билый цвитъ
Да вже опадає,
Любивъ козакъ дивчиноньку
Да вже покидае; 2.
Нехай покидае,
Як самъ соби знае;
Щасливая дороженька,
8. Куды винъ годае. 2.
9. Ой! пидъ гаемъ, гаемъ,
Гаемъ зелененькимъ....— відома пісня до р. 28-го.
29. Ой; выйду я, выйду я
На гору крутую,
Туды сюды згляну
На води быструю: 2.
33. Щука риба грае
Дай та пару мае;
А я бидный, биднесенькій
36. Пароньки не маю! 2.

Акад. *Перетц* (Изсл., 291) зазначує цю пісню в рукоп. збірн. поч. XIX в. Акад. *Сперанський* цієї пісні не знає. Вона являє цікавий зразок контамінації декількох сюжетів; через те порушується композиційна суцільність основного зерна — відомої пісні (рр. 9-28). В такій формі — попуррі — пісня не відома по инших записах. Етнографічні тексти починаються з рядка 11 і дають невеликі варіянти. Див: *Закр.*: № 47; *Артем.*: I, № 5; *Чубинський*: V, 1819, № 19; *Бессараба*: 86, № 3 — *Лоначевський*: 112, № 39. Те саме майже й по всіх співанниках: DSPTURQBZOвБЖЛПОв⁶Х. В инших текстах бачимо різні поширення — *Гнѣд.*: II, 1, 93 № 668; *Дикар.*, 304-305, *Х. Сб.*: XI, 397 і особливо *Бігдай*: V, 167. Пісня ця проявила особливу здатність до ампліфікації.

№ 148 — див. вище № 287.

№ 149 — Да просивъ мене Горасимъ, Горасимъ, Горасимъ, Горасимъ.
Щобъ я пишла граты зъ нымъ, граты зъ нымъ, граты зъ нымъ,
граты зъ нымъ;
А я Горасима не люблю, не люблю, не люблю, не люблю,
И граты зъ нымъ не пійду, не пійду, не пійду, не пійду...

Акад. *Сперанський* (№ 61) знає цю пісню в співаннику 1812 р. З невеликими одмінами зустрічаємо її в сп-ах DLRZ. Останні рядки (11-18)— уривок з уміщеної у *Гоголя*, 243, № 34 пісні; порівн. у Трутовського (див. вище, стор. 168, № 13). В варіянті сп. Пв. ці останні рядки значно розвилися.

№ 150 — див. вище № 281.

Які підсумки можна зробити що-до оригінальности та що-до змісту цього збірника?

Перше його видання внесло до українського репертуару співанників 3 нові пісні (№ 6, 2, 1; в 2-ому вид: № 148, 144, 176); друге — знов дало 6 (№№ 135, 137, 142, 143, 147, 149). З них деякі (№№ 148, 142) і далі иноді повторюються в пізніших співанниках.

Три тексти (№№ 137, 143, 147) не відомі акад. Сперанському; для № 143 я взагалі не знаю більше друкованих паралелів; инші два теж не повторюються в етнографічних збірках. Що-до лубочних співанників, то в них ми не знаходимо паралелів тільки для зазначеної вище під № 143; очевидячки, репертуар Прача прийшовся публиці до смаку, хоч і не так, як репертуар із збірника 1800 р.

Цілком зрозуміло, що в цьому співаннику віршів так що й зовсім немає; його пісні записані з голосу; а таких віршів, які набули популярности романсу (напр. «Чи ляж кому виноват...», зб. 1800 р. № 145), було небагато. Мало й пісень-фабльо (№ 136, № 150); більшість — побутових (№ 138, 141, 143), чи побутово-ліричних: мати, яка чекає на сина (№ 139); син, що в подорожі згадує свою матір (№ 146), розставання (№ 142, 144); дівчина, що хоче вийти за-між (№ 137, 140).

Що одрізняє цей збірник — це наявність пісень-попуррі (№№ 135, 137, 147, 149), в яких в-одно з'єднано скількись сюжетів, може на підставі подібних узагалі метру та мотиву. Захоплення музичним боком пісні в верствах, що не знали української мови, багато сприяло отакій деформації пісні.

V.

Останній збірник, який я маю на меті розглянути — знайомий мені тільки в уривку, приблизно рівному $^1/_2$ всього видання (стор. 421-836). Ця частина в відомому мені примірнику[1]) зберіглася досить добре та не нагадує цим зачитаного примірника зб. 1800 р; навіть написів ніяких немає. На першій сторінці уривку читаємо: *„Новый всеобщій тьсенникъ часть IV“*. Нижче, на тій-таки сторінці надруковано й пісню № 445; сторінка 674 закінчується рядком: „Конецъ пятой части“; з сторінки 675 починається „часть VI“ (п'ятої не зазначено): „Театральныя аріи, пѣсни и хоры, изъ новѣйшихъ и лучшихъ оперъ, какъ то . . . .“; далі перелічено заголовки 38 опер.

Покажчики Сопікова та акад. Сперанського не дають нам нічого, що-б нагадувало цей збірник. Єдиний критерій для зазначення terminus, post quem

[1]) Власність Дан. Мих. Щербаківського, якому я за його ласкавість щиро вдячний.

було надруковано цього співанника, можуть бути заголовки опер на стор. 675. Найпізніші з них — „Жидовская корчма“ 1817 року [1]). Можна гадати, що й terminus, ante quem не далекий од цього часу: весь інтерес таких співанників був у свіжості та новизні його матеріялу. Тому, як час видання збірника можна прийняти кінець 10-х років, або початок 20-х XIX століття.

Склад збірника подібний до сп. 1800 р. Головна одміна змісту — надзвичайна повнота театрального матеріялу. Починаючись з № 695 (стор. 676), він обривається на № 1010 (стор. 836) [2]). Цей матеріял має свою історично-літературну вартість: не всі опери, які були виставлені на сцені, мали друковані видання, хоч і набували иноді великої популярности.

Характерна для цього збірника наявність (не завсіди) підзаголовку, в якому переказується зміст пісні та її мелодія. „Въ сей пѣснѣ изъясняется, что любовникамъ ночи пріятнѣе дней. Голосъ съ томностію нѣжный“ (№ 457); иноді називається й автора: „Пѣсня счастливаго любовника, который достигъ своихъ желаній. Сочиненіе князя И. М. Долгорукова. Голосъ изъявляющій восклицаніе“ (№ 495) [3]).

Українських пісень не озмислено як окремий жанр; вони не становлять окремого розділу і розпорошені без жадного ладу. В 4-ій та 5-ій частинах їх — 17; окрім того, деякі уміщено серед театральних арій [4]).

Що-до цілости текстів, то ми бачимо те саме, що і в збірнику 1800 р.: деякі зберіглися більш-менш гарно, в деяких мову попсовано [5]).

Зміст пісень цього співанника небагато одрізняється од зб. 1800 р. Два вірші — про кохання (№ 651), вагання про шлюб (№ 692), дві історичні пісні (№№ 577 та 578) [6]). Більш поширена група жартливих пісень-фабльо; вони всі в тій чи иншій мірі трактують про примітивні форми кохання (№№ 495, 497, 498, 499, 501), або про наслідки його (№№ 497

[1]) *В. Марковъ*, Историческій очеркъ русской оперы съ самого ея начала по 1862 г. Спб. 1862, 65: „Удача отъ неудачи, или приключеніе въ жидовской корчмѣ, соч. Семенова, музыка Ленгарда. Имѣла успѣхъ и долго держалась на сценѣ“ — пор. *П. Араповъ*, Лѣтопись русскаго театра. Спб. 1861, стор. 251. — *В. Стасовъ*, Русскія и иностранныя оперы, исполнявшіяся на императорскихъ театрахъ въ Россіи въ XVIII и XIX-мъ столѣтіяхъ. Спб. 1897, 39.

[2]) Текст останніх 5 опер обірвано.

[3]) Що-до українського матеріялу — див. нижче.

[4]) В опері „Жидовская Корчма“ — №№ 695, 699 та 702 — дуети; в оп. „Козакъ стихотворецъ“ арії та дуети: №№ 736 — 738, 740, 743, 744, 747, 748, 750, 751 — пор. Сочиненія кн. *А. А. Шаховского*. Спб. изд. Суворина, Дешевая Библіотека № 207; сторінки 6, 8, 9, 11-12, 15-16, 17, 23, 24, 27, 29.

[5]) № № 496, 499, 500, 509.

[6]) З цих 4 пісень 3 ми вже бачили в спів. 1800 р.

та 501). Ліричних пісень небагато; зовсім немає пісень жіночих; два варіянти пісні про долю (№№ 502 та 690), думи козака, який згадує про родину (№ 689), заповіт чумака, який вмирає на дорозі (№ 579). Інші пісні: одна дуже відома жартлива (№ 487), дві зіпсовані, неясного змісту (№№ 496 та 500) і наприкінці пісня-попуррі, в яку уміщено чоловічу ліричну пісню (№ 691).

Спеціяльно літературний інтерес має „козацкая пѣснь про Бонапарта", цікава своїм жанром оди-травестії.

Як і збірник 1800 р., і цей подає мало такого матеріялу, якого-б не знав покажчик акад. Сперанського: із усіх 17 українських пісень тільки одну не вміщено в загальному списку — це велику віршу про Бонапарта. Із збірником 1800 р. цей співанник має 7 спільних; з 2-им виданням Прача-Львова тільки 2. Із усіх співанників що-до українського матеріялу збірник найбільш наближається до співанника 1819 року (12 спільних №№) — того, який надрукував наибільшу кількість українських пісень [1]); можливо, що наш збірник одною своєю частиною це вибірка з нього. Не знаючи певного часу видання цього збірника, не можна нічого сказати, що саме з українського матеріялу було через нього внесено в літературу співанників; проте, треба підкреслити, що кількість українських пісень його була вже відома в инших співанниках, які вийшли в світ перед ним.

Порівнюючи матеріял співанника з етнографічними записами та лубочними співанниками, можна зазначити, що тут паралелі зустрічаються не так часто, як у збірнику 1800 р. Для 4 пісень [2]) ніяких друкованих паралелів я не знайшов; як і того разу, це переважно вірші. 5 пісень не ввійшли до пізніших лубочних збірок [3]). Очевидячки, матеріял цього збірника не прийшовся так до смаку читачам, як збірник 1800 р.

№ 487.

1. Ой посіявъ мужикъ да в полѣ ячмень:
   Мужикъ каже: ячмень; жинка каже: гречка,
   Ни мовъ мини ни словечка!
   Не хай буде гречка.
5. Не хай, не хай не хай, не хай, не хай буде гречка!
   Да уже той ячмень въ полѣ зеленився,
   Мужикъ каже: ячмень, и проч.
   Да уже той ячмень у поли взошовъ.
   Да уже той ячмень въ полѣ поспѣваетъ,

[1]) Сперанський, стор. 17 № 21.
[2]) №№ 500, 501, 681, 692.
[3]) №№ 495, 497, 577, 578, 579.

Да уже той ячмень у поли поспивъ,
Да уже той ячмень у поли пожали,
Да уже той ячмень у копны поклали,
Да уже той ячмень и съ поля звозили,
Да уже той ячмень и помолотили,
Да уже той ячмень въ солодъ поростили,
Да уже той ячмень въ пиво зварили,
Да уже то пиво скоро и попили
Мужикъ каже: ячмень; жинка каже гречка!
Ни мовъ мини ни словечка!
Не хай буде гречка.
Не хай, не хій, не хай, не хай, не хай буде гречка!

Дуже поширена пісня. Акад. *Сперанський* (№ 37) — 7 співанників. Різні записи етнографічні (*Чубинський*, V, 682 № 286; *Голов.* I, 330, № 169; *Бігдай* I, 16, і в співанниках КлALXЖГNOR) дають малоцікаві варіації, які зводяться головним чином до переміщення рядків.

№ 495.

Я тоби завѣтаю, галю моя,
Яжъ тебе и пытаю, сердце мое,
Что у тебя за гости були,
Да все безъ мене? —
Булъ Лявчинко изъ Кракова,
А Бривчинко изо Львова
А мой милый Придыбайло,
Сердцу моему сподобайло
Изъ самаго, изъ самаго Запорозья.
Я тоби завѣтаю, галю моя,
Яжъ тебе и пытаю, сердце мое,
Чѣмъ ты гостей годовала,
Да все безъ мене?
Элъ Лявчинко курятинку,
А Бравчинко гусятинку,
А мой милый Придыбайло,
Сердцу мому сподобайло
И зо мною зъ молодою лебединку.
Я тоби завѣтаю, галю моя,
Яжъ тебе и пытаю, сердце мое,
Чѣмъ ты гостей подчивала,
Дя все безъ мене?
Пилъ Лявчинко горелочку,
А Бравчинко вишневочку,
А мой милый Придыбайло
Сердцу мому сподобайло,
И зо мною съ молодою медъ да вино.
Я тоби завѣтаю, галю моя,
Яжъ тоби испытаю, сердце мое,
Гдѣ ты гостей спать клала,
Да все безъ мене?
Спалъ Лявчинко на соломкѣ,
А Бравчинко во коморкѣ
А мой милый Придыбайло,

Сердцу мому сподобайло,
Изо мною, зъ молодою на перинахъ
Я тоби завѣтаю, галю моя,
Якъ тоби испытаю, сердце мое,
Якъ ты гостей провожала
Да все безъ мене?
Лявчинко шляпу знялъ,
А Бравчинко руку взялъ,
А мой милый Придыбайло,
Сердцу мому сподобайло
Изо мною, молодую да нацѣловался
И намиловався, якъ у саду соловей
Ягодъ назобався, прочь поленулъ.

8. мому, див. 17-26 та инші.

Акад. *Сперанський* (№ 47) — 2 збірники. Пізніше *Гоголь*, 315, № 58. *Голов*; IV, 179-181; *Чуб.* V, 671, № 268 Г. *Квітка*, № 303. У своїй відомій статті „Порча украинскихъ народныхъ пѣсенъ (Кіев. Ст. 1893. VI) Драгоманов наводить цю пісню, як приклад „порчи“ в великоруському оточенню української пісні. Наш текст доводить, що, коли й можна тут говорити про таке псування, то воно ішло значно раніше, ніж про це свідчать наведені в Драгоманова записи.

Як паралель до самарської редакції цієї пісні, яку наводить Драгоманов, вкажу на дуже подібну до неї з оршанського повіту — *Роман.* I, 2 215. № 79.

№ 496.

Диду мій, сердце мій
Да порада моя, да потиха моя!
Да порадъ ты мине, да потишь ты мине,
На чужой сторонѣ, при лихой годинѣ!
Я тоби не забуду, покилъ жива буду:
На порози нижнымъ, на покупки вышнымъ:
А на печи прахъ, прахъ, а на полу жиръ, жиръ,
Повожи вража бабо, чи я буду живъ, живъ?
Ой черезъ лисъ, черезъ лисъ, черезъ бандуравку,
Веде старый бородатый молодую дивку.
Дидъ иди, михъ несе
А у миху макъ, макъ, а у руци ракъ, ракъ —
Милый же мій раченьку, постережи маченьку;
А я б йду в хатку, поцѣлую бабку
Трычы двачи разъ, трычы двачы разъ.

6. ? 7. жар? 8. Поворожи. 9. дубрівку? 13. Матіньку? 14. пійду.

Акад. *Сперанський* (№ 26) — 8 співанників; од них, очевидячки, вона й перейшла до лубочних збірок (ЖД).

№ 497.

Ой! въ зеленомъ да у лузѣ дивчина гуляла,
Паслажъ она овечушки, да не догдядѣла:
Одного не ма ягняти!
Пишла дивчина шукати

Поздно вечеромъ
Не знай шлажь она ягнятко журилась на Бого,
Дай нашлажь тутъ дивчиненька купца молодаго,
Я не знаю чи шукати, чи вить купца утикати:
Боюся его.
Не втинай же дѣвчиненько, не боюсь моя мила,
Отдамъ тоби то ягнятко, что изъ стада сгубила,
Не хай наша журьба згине,
Повеселимось.
Жартовали съ купцомъ добре, не скажу никому
Цѣловались изъ купчикомъ, да пишла до дому,
На що маму намъ ягнятко,
Будетъ у мене дитятко
Съ купцомъ гуляла.
Ой ты Доню моя мила, що ти изробила
И чемужъ тому купцови зубы не побила?
Гей! не можна моя неню!
Прохалъ дуже винъ у мене,
Якъ же витказать?
Сежъ я пійду до судищи, купца позывати,
Винъ не будетъ, винъ не станетъ съ дочкою жартовати;
Не хай доньку не зымаитъ,
И цъ Донскою не жартуетъ
Поздо вечеромъ
Хоть ты пійдешь до судища, не боюся его,
Коли твоя Донька мила до сердца моего.
Купецъ даритъ, зберегаить,
Не хай твоя Донька знаить
Своего купца.

---

6. небого? 10. не бойсь. 26. займаеть. 27. зъ донькою.

Акад. *Сперанський* (№ 31) — 5 співанників. Два дуже цікаві варіянти бачимо у *Чубинського* V, 1077, № 212, та 1112, № 23; в них замість купця — поп молоденький, що не боїться позви до владики: „я владыці поклонюся“. Наш текст — зіпсований запис того самого сюжету.

№ 498.

Див. вище; спів. 1800 р., № 295; невеликі, переважно ортографічні одміни.

№ 499.

Ой! ктожъ бачив, да кто чулъ,
Кто у мене ночью булъ?
Була въ мене звѣрина,
Изъ карина очима.
Да любилъ мене попивъ синъ
Ой давалъ мене воливъ симъ;
Дурнажъ була не взяла:
Шестьмябъ воливъ орала,
Я седьмаго бы продала,
Погонщикабъ наняла.
Погонщику молодый!
Доженн волы до воды,

Гей тамъ трава и вода,
И дѣвчина молода.
Тамъ воликовъ напоишь;
Зъ дѣвчиною постоишь;
Тамъ воликовъ попасешь
И до хаю поженешь;
Тамъ воликовъ въ толаку
И дивчину пидъ руку.
Черезъ рѣчку гребилка,
Да немажь мою сердинка.
Кличу, кличу, не чуе;
Не хай здоровъ но чуе;
Через греблю смежинко,
Да болитъ моя сердинко,
Болитъ сердце и душа,
Що дивчина хороша.
Нещастливый парабокъ
Не мае щастье до дивокъ,
Только щастье до вдовицъ,
До хорошихъ молодицъ,
Гей, дивчина, го, го, го!
Полюбижь мене голова:
Сорочки я не маю,
Женитися гадаю.
Скажижь мене правденько,
Чи любишь мене щиренько?
Не хай же я знать буду,
И горевать забуду.

---

6. Онъ. 8. воли бъ. 18. гаю поженешь. 22. мого серденька. 24. ночуе? 25. стежинка. 34. голого.

Акад. *Сперанський* (№ 48) — 4 співанники. *Данилов*, 89, № 290 подає коротенький варіянт на 6 рядків; *Сокальський* № 27, № 28 — два ще коротші. Співанники LZ дають текст, що в головному відповідає рядкам 1—18 нашої пісні; наш текст, очевидячки, являє собою контамінацію 2 окремих пісень (прибл. 1—20, 20—40).

№ 500.

Ой! выду я на гороньку бѣлыми ноженьками,
Ой! гляжу я на дубоньку карами оченьками,
Ой! на дубоньку сизъ голубеньку гуетъ,
Щожъ на козаченька за пригодинка будетъ?
А я тои пригодинки не боюся,
Да на себѣ дѣвчинонька надѣюся. —
Гей любилъ, да покинулъ.
Дивчину чернобриву,
Щобъ знали нашихъ!
Ой! дурна була, да не разумная,
Що козаченька щидрымъ сердцемъ любила,
Ой! я тоби любилъ, якъ нарокомъ,
Пока не оберниться, ко мнп бокомъ;
Я съ тобою гуляю,
А то свое гадаю,
Що дурена еси.

Ой дурна була, що такъ учинила,
Що на улицу до козака я ходила,
Была жъ тебе дивчина да ходити,
Да была жъ тоби дивчину да любити;
Позволяю тоби,
Маю и ращу собе.
Тобѣ не люблю.

2. карима. 11. щиримъ. 12. ? — 16. дурепа? 19. Булож тоби. 21-23 ?

Акад. *Сперанський* (№ 41) — 4 збірники. Инакших паралелів не знайдено.

№ 501.

Ой! у ково собаки лихи,
Дай некому вытти, оборонити!
Вишла дивчина, оборонила,
Та мое сердце исвеселила:
Ой, вы собаки, въ солому спаты!
А вы, козаки! просимъ до хаты!
Зарежу гуся, не обоймуся,
Зарежу двои, серденьки мои!
Шійдимъ до саду, до виноградy;
Да натрусимъ груши полны фартуки;
Шійдимъ до саду, до винограду:
Дай лежимо спати на сій кровати.
Ой, мамо, мамо! щожъ мини сталось,
Шожъ у мини въ черевы затрепеталось?
Чи щука рыба, чи осетрина?
Дай глядишь Донинку, чи не дитина.
Колижъ будитъ дивчина; то моя причина,
Колижъ будитъ хлопчикъ, то будитъ дьячекъ,
Колижъ будитъ дивчина, то будитъ чвачко,
Щобъ шила хлопчикамъ всимъ сорочки.

16. Донечку. 7. ? 10. Да гляди-ж. 19. швачка.

Акад. *Сперанський* (№ 42) — 3 збірники. Инакших текстів я не знайшов. Рядки 17-19 порівн. до п. 1800 р. № 302, 14-19.

№ 502.

Да чумаче, бурлаче, молодый казаче,
Да що заробляешь той тѣ пропиваешь
А якъ загуляешь, музыки наймаешь
Ой грайте жъ музыки отъ дому до дому,
Щобъ не журилась моя мати стара,
Пока музыки грали, той насъ люди знали,
А якъ перестали, той лаяти стали,
Дай шовъ козакъ зъ Дону дай сивъ надъ водою,
Дай сивъ надъ водою, проклинаетъ долю:
Доляжъ моя доля, не такъ якъ чужая,
Що вдовы не роблять, да хороше ходятъ,

А я заробляю; да й те пропиваю.
Да чумаче, бурлаче, молодой козаче!
Да пійшовъ жебъ ты на Донъ, нанявся въ сапетку;
А въ сапетки добро; тамъ хлиба доволь:
16. Сухари та вода; то козацкая ѣда.

---

1. то. 11. люде?

Див. вище, збірн. 1809 р. № 300.

№ 577.

Козацкая пѣсня про Бонопарта.

Що за гимъ такый несется!
Кажутъ зовсимъ Прусъ пропавъ.
Чортъ зна що тутъ роздается,
Що Прусъ съ жинкою втикавъ.

Отъ кого же? от француза,
А задавъ ему винъ туза.
Давъ ему такъ трепака;
Щожъ пидскочивъ гоцака.

Що гораздъ было дивитца,
Якъ нашъ Цесарь помылився,
Якъ Россія стала битца,
Тыжъ французу все дивився.

Ты нейшовъ помогати,
Зъ нами славу добывати,
Щобъ зъ Россіей роздилити
И французовъ щобъ побити.

Дали чорту Бонопарту,
Да такую гарну жарту,
Що ажъ крехче и теперь,
Окопавшися мовъ звѣрь.

Вся Европа затрусилась,
Що така бѣда случилась,
Захотѣвъ? дае приказъ,
Королемъ щобъ бувъ заразъ.

Якъ набравъ кишеню грошей
И Прусацькаго добра,
Взявъ дивчатъ, жинокъ хорошихъ,
Наробивъ богацько зла.

Тутъ и Прусъ узнавъ, що лихо,
Бо дошло вже не до смиха,
Стари, мали, вси бѣгуть,
Що вси съ голоду помруть.

Зажурився Прусакъ тугенько,
Якъ бы горю пособить?
На колинки павъ любенько,
Александра ставъ просить.

Змилуй батько, спобый пане!
Защити вить бусармана
И не дай погибнуть намъ,
Всимъ Прусацькимъ головамъ.

Тутъ нашъ батичко хорошей,
Заразъ хлопцамъ давъ приказъ:
Наберите хлиба, грошей
И въ походъ идитъ заразъ

Усмирить врага поганьца,
Бонопарта бусарманьца,
И товарищивъ его,
Щобъ ни смивъ робить сего,

Тутъ все выйско замутилось,
Мовъ какъ пчолы изъ ульивъ,
У Прусака очутилось
Кучи гарныхъ козакивъ.

А французъ тудыжъ попхнувся,
Здуру якъ пузырь надувся,
Щобъ на Рускихъ нападать,
Щобъ назадъ ихъ повертатъ.

О пресучій вражій сыну!
Що гадаешь объ соби?
Подставляй свою лишь спыну,
Зъ Руски дратца не тоби!

Грудь на грудь коли приставить,
Къ одному ще лять прибавить,
То Русакъ у сихъ побье,
Тутъ же сочь и самъ умре.

Но тоску французъ не вирывъ,
Битца захотивъ на лобъ;
Якъ же Рускій штыкъ протырывъ,
То кладе у сихъ у гробъ.

А гарматы, сабли, пики,
Та ще Рускій духъ великій,
Чи французовъ не побьютъ?
Де? ажъ къ чорту заженутъ.

Тутъ узнавъ, що Руске войско
Не зуміе измѣнять,
Смерть несе съ собою близко,
Всихъ заставитъ утикать.

Тутъ долю взнавъ нещастну,
Сунувся що по напрасну,
Думавъ въ славу ту зловить,
Щобы Русскихъ побѣдить.

Брешишь се не такъ злучилось:
Якъ попробували сылъ,
Погань зъ бою потащылась,
Руски гонятъ ихъ у тылъ.

Поттуютъ узадъ штыками.
Догоняютъ козаками,
Внизъ и на гору повздуть
Якъ собакъ французовъ бьютъ.

Не дивись, що такъ гуляютъ
Надъ погаными людьми,
Но дивись якъ закончаютъ,
И спасутъ усѣ домы.

Тутъ Царь милостивый, добрый,
Не вирвавсь щобъ ворогъ злобний,
Каже подданнымъ своимъ:
Нуте братцы, битца зъ нимъ!

Глянь — и старъ и малъ несется;
Каже; батику! идемъ съ тобой.
Старость жме — да сердце бьеться,
Силы духъ придасъ рукой.

Накарать врага погана,
Бо ихъ вира вся попрана,
И жинки — то гоманятъ,
На войну идти велятъ.

Стары тутъ Царемъ избранны,
Воины були колись
Съ хаты бувъ не честью званы,
Молодыми родились.

Позабули вси пригоды,
Панской вси хотя породы.
Ны передъ всякъ хочетъ стать,
Щобъ врага докоратать.

Скилько же, спроси забралось
Тутъ отборныхъ козакивъ?
Сотъ шесть тысячъ насмыкалось,
Окроми большихъ панивъ.

А ще сколько то но воли,
Проситъ дать и имъ въ тимъ доли,
Щобъ въ товарищи принять,
И звелѣть поганца гнать.

Вражій сыну, псескаженны,
Якъ се думаешъ соби?
Се не тый же викъ блаженный,
Що давъ панствовать тоби.

Такъ не смій взять оборону,
Зъ головы звими корону.
Припади Царю къ стопамъ
То винъ всимъ дастъ милость вамъ.

---

1. грім? 37. спробій? 60. з Руським. 62. Къ одному. 64. хочь. 65. тому? 79. «въ» — зайве. 88. повзуть. 98. батьку! йдемъ. 100. придасть. 123. вже.

Акад. *Сперанський* не знає цієї пісні. Частину її (рядки 1-18, 25-44, 49-52, 113-128 надруковано у *Безсонова* (Пѣсни Кирѣевскаго, X, 147-149), який, між иншим, знаходив її по співанниках.

Ця пісня — це твір якогось невідомого поета, який, надаючи їй оригінальну форму оди-травестії, очевидячки, мав на меті зробити її популярною в масах. Наполеонівські війни викликали до життя оди (див. Сборн. Х. И.-Ф. Общ. т. XVI; К. Стар. 1886. I, 187-195) і народні пісні. Як спостерігає *М. Драгоманів* (Нові історичні пісні про громадські справи. К. 1918, 29), російські війни XVIII та XIX вв. майже не відбилися в українській народній пісні. Проте, деякі подано в *М. Сумцова* (Слобідсько-українські історичні пісні. Укр. Етногр. Збірн. К. 1914, т. I); пісні з епохи 1812 року знаходимо у *Л. Добровольського* (Укр. Етн. Зб. I, 68); навіть про кримську кампанію оповідають подані в Н. М. Барсова 3 пісні (К. Стар. 1885; IV. 795-798).

№ 578.

Пісня має такий заголовок: „Благодарность Малороссіянъ за благодѣяніе Императрицы Екатерины. Сочиненіе извѣстнаго Сковороды“ (!!). У цьому тексті помилок менш, ніж у зб. 1800 року (див. вище, № 290).

№ 597.

Пѣсня молодого Малороссіянина, которой препятствіемъ своей женидьбѣ почитаетъ смерть, воображая оную близкою, по причинѣ частыхъ своихъ отлучекъ. Голосъ жалобной.

Малесинкій соловейко!
Що ты не щебечишь?
Ужъ радъ бы я щебетати,
Да и голоса не маю.
Молодинькій козаченько!
Що ты не жинився?
Ужъ радъ бы и жинитися,
Да и долы не маю:
Потерялъ я свою диву
Ходючи въ дорогу.
А у Ротни, горятъ огни,
А въ Томанѣ чутко.
Помиръ козакъ, помиръ козакъ,
Въ недѣленьку в Раньи;
Поховали козаченька,
Въ зеленомъ буйраци.
Ой въ Томани товарищу
Чини мою волю:
Вывидь коня воронаго
И выняси збрую;
Не хай заржетъ конь вороный
Стоя надо мною.
Ой зачуе стара мати,
Сидючи у хаты:
Ва вжешь моего сыночка
На свѣтѣ не мае!
Колибъ була зензюленька,
Ябы политѣла:
Силабъ, пала на могилу,
Дай сказала куку:
Подай, подай ми сыночку
Хошь едину ручьку!
Ужъ радъ бы я, моя маты,
Оби, дви подати;
Насыпали земли много
Не могу подняти
Стулилися сладки уста,
Не могу промолвить;
Сомкнулися ясны зорки,
Не могу проглянуть.

9. долю. 11. Ромні. 12. Томані. 14. вранці. 16. байраці 25. Та вжеж. 27. я була зозуленька. 34. обидві.

Акад. *Сперанський;* (№ 51) — 2 співанники. *Чубинський* (V, 864-860, № 423), *Бігдай* (VI, № 218), *Яворницький* (№ 579) дають не багато одмін. Мелодія — *у Баліної* (№ 69); *Новицький* (Сборн. ХИФО, 131, № 2) дає инакший варіянт: в ньому більш розвинено заповіт козака; в нього-ж вплетено ще й елемент кохання. Порівн. *Гоголь,* 400, № 202.

№ 651.

Див. вище, спів. 1800 р. № 282; скількись ортографічних одмін.

№ 689.

Див. вище, спів. 1800 р. № 289; те-ж саме.

№ 690.

Те-ж саме, № 300.

№ 691.

Ой у полѣ вишня, чему не черишня,
Любилися, кохалися чему небережно;
Трай 4. — чему небережно. 2.
Ой у полѣ нивка на ней материнка,
Тамъ дивчино жито жала, сама чернобривка;
Трай 4. — сама чернобривка 2.
Одна гора высокая, а другая низка,

Одна мила далекая, а другая близко;
Трай 4. — а другая близко. 2.
А я свою близкую людямъ подарую,
А до тія далекой и самъ помандрую.
Трай 4. — и самъ помандрую. 2.
Ой у сей близкой, волы да коровы,
А у тій далекой чорны брови. 2.
Ой у сей близкой волы поздыхаютъ,
А у тій далекой брови низлиняютъ
Трай 4. — брови низлиняютъ. 2.
Катилися возы съ горы да въ долинѣ стали,
Любилися, кохалися, чему перестали,
Трай 4. — чему перестали. 2.
Катилися возы съ горы поломались спицы
У межь намъ братцы не ходити на те вечерницы.
Трай 4. — на тѣ вечерницы. 2.
Чортыбъ пирись вашу матерь зъ вашими дѣвками,
Коли жъ насъ не даете, берите ихъ сами,
Трай 4. — берите ихъ сами. 2.

2. У Прача: неберемся. 22. ужеж. 24. просив? 25. Коли-жъ намъ?

Акад. *Сперанський* знає її (№ 63) в одному збірнику. Акад. *Перетц* (Изсл. I, 291)— один рукопис. З невеликими ортографічними одмінами надруковано її в другому виданню Прача (№ 135). Пісня ця цікавий зразок тих пісень-попуррі, які ми частенько зустрічаємо по етнографічних записах. Основна частина, рядки 7 — 18, дуже відома й поширена пісня. Див.: *Закрев.* № 64; *Чубинський* V, 258, № 67. *Демуцький*, II, № 133; *Артемовський* I № 52, співанники ALUT; трохі далі: Kolberg II, № 189a; *Головацький* I, 140 (= Wacl Ol. 297). Той самий варіянт, але з приспівом — в співанниках ДМР. — Пісня перейшла й до росіян; див. про це у *Перетца*, Изсл. I, 327-329. Окрім заспіву (1-3), до пісні ввійшли відломки теж дуже поширених пісень (4-6; 17-23). В цілому вигляді ми знаходимо цю пісню в співанниках ЛОв; те саме — з заспівом — RQBZПN; і — навіть з поширеннями у *Чубинського*, V, 551, № 152 та особливо — у *Бігдая* I, 9.

№ 692.

Див. вище, зб. 1800 р. № 303; невеликі одміни.

VI.

Які підсумки можемо ми зробити на підставі поданого матеріялу?

Передовсім, матеріял цей був неоднаковий: перші рядки пісень і збірника Трутовського, те-ж з непевних передруків Прача і, нарешті, тексти двох співанників, що їх ми можемо вважати за близькі до уніків.

Що-до кількісних результатів, то тут ми можемо збільшити число, яке дає нам стаття акад. Сперанського і, замість 33 збірників, до яких увійшов український матеріял, — рахувати поки-що 35, з 90 піснями замість 72.

Що-до новітности самих пісень, то з тих 37 текстів пісень, які я подав у цій статті, 11 не мають собі відповідних паралелів в етнографічних

записах та лубочних збірках[1]); їх можна знайти тільки по аналогічних до наших співанників уніках.

Яку вартість мають ці числа?

Я не ставив собі за спеціяльну мету розшукувати старі співанники, до яких увійшли українські пісні. Таких співанників у Київі майже немає. При нагоді мені пощастило ознайомитися з 2 такими збірками, і обидві вони, як виявилося, незнайомі акад. Сперанському. З цього можна зробити лише один висновок: таких співанників напевно було значно більше, ніж пощастило їх знайти шановному вченому і в них знайдуться ще невідомі пісні та вірші.

Другий бік питання — етнографічна вартість цього матеріялу. Мені вже доводилося зазначувати зіпсування мови в більшості пісень, руйнування тіла самої пісні; очевидячки, пісню вже не відчувають за самостійну та закінчену цілість: її обривають або навпаки, більш-менш механічно з'єднують з инакшими сюжетами. Таке явище можна порівняти до того, що з великим сумом зазначав був ще р. 1898 Б. Грінченко. Він спостерігав велику кількість таких пісень, що „не имѣютъ рѣшительно ничего своего: это лишь механическое сцѣпленіе отдѣльныхъ частей другихъ пѣсенъ, сцѣпленіе, иногда даже не имѣющее никакого цѣльного содержанія, объединяющего эту смѣсь. Это уродливый продуктъ безсилія творческаго духа . . . . “ [2])

Ті пісні-попуррі, які ми бачили в збірнику Прача-Львова та в уривку останнього співанника, дають нам вказівки на явище, яке було етапом до того зруйнування пісні, що його спостерігав Б. Грінченко. Пісня одірвалась од того ґрунту, що її виростив. У новому оточенні, здебільшого поза українськими верствами, її не завсіди відчувають, як одну композиційну цілість. Не могли підтримати її ритм і мелодія: простота та нескладність їх доводили до сполучення одної пісні з другою на підставі спільних рис.

Далі, здається мені, що на підставі матеріялу співанників можна зробити одну поправку до того, що написано було про новітнє життя української пісні.

М. П. Драгоманов у своїй статті „Порча украинскихъ народныхъ пѣсенъ“ [3]) наводить приклади псування української народньої пісні під впливом російської фабричної та салдацької. На його думку, навіть відношення між чоловіком та жінкою набувають у нових піснях деяких рис цинізму; иноді кохання малюється навіть як продажне. Пісні, чи точніше, вірші,

[1]) Оскільки я можу це стверджувати на підставі відомого мені матеріялу.

[2]) Этнографическіе матеріалы, собранные в Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Черн. 1898, стор. XXX — XXXI.

[3]) див. вище стор. 185.

що списувалися в збірники, а потім друкувалися в співанниках, дозволяють нам инакше освітлювати такі явища. Ми бачили, що в цих збірниках частенько з'являються вірші [1]) — фабльо, в яких відношення між парубком та дівчиною набувають певного примітивізму та еротичного напрямку.[2]) Цілком зрозуміло, коли література фацецій та жартливих інтермедій дуже часто базувала свій сюжет та комічні ефекти на цинічному анекдоті чи на деталях його, що ті самі прикмети через бурсаків та дяків «пиворізів» перейшли до штучного віршу, який мав тісний звязок з народньою піснею. Таким чином, нові риси в малюванні кохання повстали самостійно на українському ґрунті і надто раніше, ніж виникла специфічна російська, салдацька, та фабрична пісня.

Петро Рулін.

[1]) а потім і пісні.

[2]) Кіев. Стар. 1893. V, 459-473.

Де що є:

Павло Филипович, Шевченко і романтизм . . . . . 3—18
Михайло Новицький, Поема Т. Шевченка «Мар'яна Черниця». . . . . 19—35
Петро Стебницький, «Кобзар» під судом . . . . . 36—48
Михайло Марковський, Шевченко в Кирило-Методієвському братстві . . 49—57
Акад. Сергій Єфремов, Без синтезу. До життьової драми Куліша . . . 58—79
Всеволод Ганцов, Діялектологічна класифікація українських говорів (Присвячується пам'яті акад. О. О. Шахматова) . . . . . 80—144
Володимир Пархоменко, Олег та Ігор. . . . . 145—147
Петро Рулін, Українська пісня в старовинному російському співаннику . . 148—199
Акад. Костянтин Харлампович, Листування запорозьких козаків із султаном . 200—212
Павло Попов, Замітки до історії українського письменства XVII-XVIII в.в. . 213—233
Василь Дем'янчук, Гнат (Ватрослав) Ягіч. 1838—1923. Короткий нарис його життя і наукової діяльности . . . . . 264—283
Акад. Андрій Лобода. 1894-1924. Його життєпис і спис наукових праць. З нагоди 30-ліття його науково-літературної діяльности . . . . . 284—293

Матеріяли й замітки

Нові матеріяли до життя й творчости Котляревського:

1. **Павло Филипович**, І. Котляревський і «Вольное Общество Любителей Россійской Словесности» . . . . . 234—235
2. **Павло Филипович**, До тексту «Москаля Чарівника» . . . . 236—237
3. **Петро Рулін**, До «Москаля-Чарівника» Котляревського . . . . 237—239

Микола Макаренко, Досліди над Чернігівським Спасом. Коротеньке звідомлення . 240—244
Іполіт Моргилевський, Про історично-архітектурний дослід над Собором Спаса у Чернігові . . . . . 244—245

Критика й бібліографія.

Василь Дем'янчук — Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Vydávají O. Hujer a M. Murko. Ročnik I, sešit 1, 2-3, 4. Praha, 1922-23 . . . . 246—248
О. Курило — О. Синявський, Украинский язык. Харків, 1923, ст. VIII + 120 . 248—251
О. Курило — Мих. Йогансен, Украинский язык. Київ, 1923, ст. 47. . . 251—254
Кость Копержинський — Проф. А. Белецкий, Старинный театр в России. І. Зачатки театра в народном быту и школьном обиходе Южной Руси-України. Москва, 1923, стор. 103 . . . . . 254—257
Акад. Олекса Новицький — Збірник секції мистецтв (Українське Наукове Товариство). Київ, 1921 . . . . . 257—259
Віктор Петров, Потебня й Лотце (А. А. Потебня, полное собрание сочинений под редакцией Комитета по изданию сочинений А. А. Потебни при ВУАН. Том І.— Мысль и язык. Издание IV пересмотренное и исправленное с вводной статьей Б. И. Харциева. Гос. Изд. Укр. Одесса, 1922, ст. XXIX + 188) . . . . . 259—263

Частина офіційна.

Звідомлення про діяльність Історично-Філологічного Відділу за 1923 рік . . 294—353

ВИДАННЯ
ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
У КИЇВІ.

I. Записки Історично-Філологічного Відділу:

кн. I (1919)—1 кб. 50 коп. зол.; кн. II - III (1920 - 1922) 3 кб. (і 2 кб.) зол.; кн. IV (1923)—2 кб.

II. Збірник Історично-Філологічного Відділу:

№ 1 — акад. Дм. Багалій, Нарис української історіографії. Т. I, вип. I (1923)—1 кб. зол.

№ 2 — проф. Теокт. Сушицький, Західньо - руські літописи, як пам'ятки літератури, I (1921)—1 кб. зол.

№ 2а— проф. Ѳ. П. Сушицкій, Западно-русскія лѣтописи, какъ памятники литературы, I (1921)—1 кб. зол.

№ 3 — акад. Аг. Кримський, Історія Персії та її письменства. I. Як Персія, звойована арабами, відродилася політично (1923)—1 кб. зол.

№ 4 — Давній Київ: а) Хв. Ернст, Контракти й контрактовий будинок у Київі (1924), 2-ге вид.—50 коп. зол.

№ 5 — В. Науменко, Нові матеріяли для історії початків української літератури XIX в. I-III (1924)—50 коп. зол.

№ 6 — проф. Ів. Соколов, Грецький Схід і Україна. Історична характеристика їхніх новіших культурних відносин (готовий до друку).

№ 7 — проф. Вол. Резанов, Старинний театр український. Т. I. (Розвідка і тексти)—готовий до друку.

№ 8 — Ол. Курило, Уваги до сучасної української літературної мови, 1923 (продається тільки в Книгоспілці).

№ 9 — акад. Аг. Кримський, Хафиз та його пісні, в його рідній Персії XIV в. та в Европі.—1 кб. 25 коп. зол.

№ 10 — акад. Аг. Кримський, Історія Туреччини (1924) — 1 кб. 50 коп. зол.

№ 11 — Ів. Каманін та Ол. Вітвіцька, Водяні знаки українських паперів до 1650 р. (1923)—2 кб. 50 коп. зол.

№ 12 — акад. О. Шахматов та акад. Аг. Кримський, Нариси з історії української мови та хрестоматія старописьменської українщини (1924)—75 коп. зол.

№ 13 — Програми для збірання етнографічних матеріялів I. Ол. Курило, Початки мови (1923)—25 коп. зол.; II. К. Квітка, Музична програма (1924)—25 коп. зол.

№ 14 — В. Ганцов, Діялектологічна класифікація українських говорів (з картою), 1923.—

№ 15 — Найголовніші правила українського правопису (1921)—10 коп. зол.

№ 16 — акад. П. Тутківський, Матеріяли для бібліографії українського мапознавства (1924)—50 коп. зол.